

ANTAGONISMISTA AGONISMIIN
Demokratian radikalisointi keinona vahvistaa jäsenyyttä
Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa

Jouko Siirilä
Maisterintutkielma
Sosiologia
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskunnallinen tiedekunta	Laitos Jyväskylän yliopisto
Tekijä Jouko Siirilä	
Työn nimi Antagonismista agonismiin. Demokratian radikalisointi keinona vahvistaa jäsenyyttä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.	
Oppiaine Sosiologia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2022	Sivumäärä 61
Ohjaajat Tapio Litmanen, professori; Ilona Bontenbal, väitöskirjatutkija.	
Tiivistelmä <p>Belgialaisen professori Chantal Mouffen (1943) ja hänen edesmenneen filosofipuolisonsa Ernesto Laclaun vuonna 1985 esittelemään "radikaalin ja pluraalin demokratiaan" kuuluu erilaisten jakojen ja niiden välisten "antagonismien" hyväksyminen sosiaalisen kanssakäymisen lähtökohtana. Demokratian radikalisoinnin ytimessä on siis antagonistisen vastakkainasettelun muuntuminen "agonistiseksi" kamppailuksi. Tällöin sotainen tavoite nujertaa toiseus vaihtuu periaatteessa ystävällismieliseksi kiistelyksi. Agonistisessa asenneilmapiirissä erilaiset "me"-ryhmät suovat toisilleen oikeuden pitää kiinni erilaisuudesta tiedostettuaan, että yksimielisyys sanan varsinaisessa merkityksessä on mahdottomuus, eikä se ole rauhantilan ehto. Antagonismiin liittyy myös käsitteen "populismi" ymmärtäminen arvoneutraalina strategiana selkeyttää omia poliittisia teesejä suurelle yleisölle.</p> <p>Havainnollistan tässä tutkimuksessa demokratian radikalisoinnin ohjelmaa sijoittamalla sen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kontekstiin. Chantal Mouffen yhteiskuntafilosofian valossa pidän mahdollisena, että kirkon jäsenmäärän tasaisesti kiihtynyt lasku vuosina 1980–2020 johtuu pluralismin torjunnasta ja illuusion yksimielisyydestä vaalimisesta poliittistuneessa kontekstissa. Kuitenkin kirkko on 1980-luvun alusta alkaen halunnut esittäytyä yhteiskunnan, esivallan lainsäädäntöön joustavasti taipuvana, hallinnollisesti poliittisena organisaationa.</p> <p>Esitän, että kirkon hallinnon tulisi vastedes hyväksyä erilaiset raamattunäkemykset pysyvänä olotilana. Tulkinnallisia eroja ilmentävien kansalaisjärjestöjen avoin, toinen toisensa hyväksyvä kamppailu on mielestäni kokeilematon keino vahvistaa yhä koulutetumpien kansalaisten jäsenyyttä ja houkutella mukaan myös uusia jäseniä.</p> <p>Rehellinen ja keinotekoisia kompromisseja kaihtava kiistely on omiaan vahvistamaan jäsenyyttä puolueissa Chantal Mouffen mukaan. Miksei tämä voisi olla mahdollisuutta myös maamme suurimmassa uskonnollisessa yhteisössä? Uskaltaako kirkko ottaa tämän haasteen vastaan?</p>	
Asiasanat: Antagonismi, agonismi, radikaali ja pluraali demokratia, poliittisuus, konfliktuaalisuus.	
Säilytyspaikka: Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Antagonismi ja agonismi	2
1.2	Erimielisyyden hyväksyminen teorian ytimessä	4
1.3	Herätysliikkeet – aitoa kansalaistoimintaa.....	6
1.4	Kirkon reformointi ja jäsenkehitys	8
1.5	Tulkintojen konfliktuaalisuus	9
2	TUTKIMUSKYSYMYS.....	12
3	LÄHILUKEMISELLA SYVEMPÄÄN YMMÄRRYKSEEN.....	15
3.1	Hitaasti, nopeasti, tankaten ja eläytyen	18
3.2	Identifikaatioiden täysi kirjo tavoitteena.....	19
4	TUTKIMUKSEN LÄHDEAINEISTOT	21
4.1	Agonistics – johdatus demokratian radikalisointiin.....	27
4.2	Populismi on menetelmä, ei ohjelma	30
5	”KOLMAS TIE” – MIKÄ SE ON?	33
6	KANSALAISTOIMINTAA SEURAKUNNISSA.....	38
6.1	Pluralismin kauhistus.....	39
6.2	Elämää uskoen ja politikoiden	40
6.3	Kirkon nurkista julkisiin tiloihin.....	42
6.4	Yhtä aikaa liberaali ja konservatiivi?.....	43
7	TULEVAISUUDEN KIRKKO ON KAMPPAILEVA KIRKKO.....	46
8	KOHTI KIRKON ”UUTTA NORMAALIA”	49
9	ONKO MEILLÄ MALTtia JÄÄDÄ ERIMIELISIksi?	53
10	LÄHTEET	55

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkimukseni tavoitteena on esitellä suomenkieliselle yleisölle belgialaisen yhteiskuntafilosofi Chantal Mouffen (1943) lähes neljä vuosikymmentä sitten yhdessä Ernesto Laclau (1935–2014) kanssa esittelemä ”pluraalin ja radikaalin demokratian”¹ ohjelma, josta käytän myöhemmin myös ilmausta ”radikaalidemokratia”. Mouffen kirjoja ei ole tähän mennessä suomennettu eikä ole havainnut hänen teoriaansa avatun suomeksi Yhteiskuntateorioiden oikeus -teoksessa (2010) julkaistua Jarna Petmanin tieteellistä artikkelia laajemmin.²

Esittelen tässä työssä radikaalidemokraattista lähestymistapaa liberaaliin länsimaiseen demokratiaan pääasiassa Mouffen oman englanninkielisen tuotannon avulla. Konkretisoidakseni ohjelmaa sijoitan sen ”kansankirkoksi”³ kutsutun Suomen evankelis-luterilaisen kirkon⁴ poliittistuneeseen todellisuuteen. Kysyn, voisiko ratkaisevalla tavalla toisistaan eroavien ja yhteen sulautumattomien näkemysten välinen hallittu kiistely lisätä kiinnostusta kirkon jäsenyyteen?

Kansankirkon tämän päivän todellisuutta leimaa 1980-luvun alusta alkaen hiljalleen käynnistynyt jäsenkato. Vuoden 1980 lopussa vielä yhdeksän kymmenestä suomalaisesta, 90,3 %, kuului kirkkoon mutta vuoden 2020 lopulla enää noin kaksi kolmesta kansalaisesta, 67,7 %⁵. Suomen pääkaupungissa jäsenosuus oli vuoden 2020 lopulla 50,1 prosenttia asukkaista. Poliittistuminen on merkinnyt kirkossa pluralismin, ratkaisevalla toisistaan eroavien näkemysten uskon sisällöstä tulemistä näkyväksi. Kirkkohistoriallisesta perinteestä poikkeavat tulkinnat, jopa harhaopeiksi tuomitut näkemykset, ovat tulleet näkyvästi osaksi kirkollista debattia.

¹ Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe 2014 (1985), xv-xvi; Esipuhe toiseen painokseen, 2000.

² Petman, Jarna 2010, 291–326.

³ Karttunen, Tomi 2020, 155–183.

⁴ https://www.kotus.fi/ohjeet/suomen_kielen_lautakunnan_suosituksia/suosituksset/evangelisluterilainen_vai_evangelis-luterilainen. ”Suomen evankelis-luterilainen kirkko” haluaa itse käyttää väliviivaa nimessään (”evankelis-luterilainen”) vaikka yhdyssanan osien yhteen kirjoittaminen olisi suomen kielen mukaista. Molemmat ovat käyviä. Kun tässä tutkimuksessa jatkossa käytetään sanoja ”kirkko” tai ”kansankirkko”, niillä tarkoitetaan aina Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa.

⁵ <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=181>

Demokratian radikalisoinnin näkökulmasta erimielisyyksien näkyväksi tulo piileskelyn sijaan onkin välttämätöntä. Kirkon uudistajat vetoavat liberaaleissa uustulkinnoissaan päivänpoliittisen keskustelun valtavirtaan ja maallisen lainsäädännön kirkolle asettamiin vaatimuksiin. Konservatiivit⁶ sekä kirkon opillisen perinteen muuttumattomuutta korostavat kansalaisjärjestöt haluaisivat nähdä kirkon uskonyhteisönä, laivana, joka navigoi erilaisten poliittisten tuulten keskellä Raamatun sanaa ja kirkkolakia korostaen. Kirkon herätysliikkeet ja lähetysjärjestöt ovat pitäneet esillä ideaa kristinuskon⁷ tulkinnallisesta pysyvyydestä tärkeänä sekä kirkon uskottavuuden että lopulta myös jäsenyyden kannalta.

Chantal Mouffe on samaa mieltä useasti siteeraamansa Carl Schmittin kanssa siitä, että länsimaisissa ”liberaalidemokratioissa” yksilön tavoitteet ja oikeudet korostuvat demokratian, kansan suvereniteettiperiaatteen eli yhteisten päätösten kunnioituksen kustannuksella. Tämä sisäänrakennettu jännite johtaa liberaalit demokratiat Schmittin mukaan ennen pitkää kriisiin, ellei peräti tuhoon, koska ”liberalismi mitätöi demokratian ja demokratia mitätöi liberalismiin.”⁸

Mouffe näkee jännitteen, mutta hän pitää vallitsevan poliittisen järjestelmän pelastuksena demokratian radikalisoinnin, ihmisten ja ihmisryhmien välisten yhteensovittamattomien erojen tunnustamisen, olivatpa ne luonteeltaan etnisiä, eettisiä, aatteellis-uskonnollisia tai puoluepoliittisia. ”Antagonistisesta” kyräilystä ja sotimisesta ”agonistiseksi” muuntuneessa kamppailussa ei pyritä enää toiseuden, ”heidän” tuhoamiseensa vaan sekä voitto että häviö nähdään väliaikaisina olotiloina, ikään kuin kiertopalkintoina. Asetelmat ja sisällöt voivat vaihtua, mutta taipumus erimielisyyteen ei katoa minnekään.⁹

1.1 Antagonismi ja agonismi

Laclaun ja Mouffin kehittämän radikaalidemokratian ytimessä on heidän mukaansa filosofien valtavirrasta poikkeava käsitys kollektiivisten identiteettien muodostumisesta. Ensin vielä muotoaan hakeva ”me” tiedostaa ”heidät” ja vetää rajan ”meidän” ja ”heidän” välille. Selkeiden rajojen ei tarvitse automaattisesti merkitä antagonistista kyräilyä ja johtaa sapelinkalisteluun kohdattaessa. Mahdollisuus siihen on kuitenkin olemassa, jos alamme kokea ”heidän” kyseenalaistavan ”meidän” identiteettimme ja uhkaavan siten meitä.¹⁰

⁶ Hovi, Tuija 2018, 213.

⁷ <https://evl.fi/tutki-uskoa/kirjat/uskontunnustukset>. Klassisen kristinuskon perusfundamenteina tässä tutkimuksessa pidetään kolmea ns. vanhan kirkon uskontunnustusta, joista joka sunnuntai käytössä ovat joko Apostolinen uskontunnustus tai Nikean uskontunnustus.

⁸ Mouffe, Chantal 2013, 138; 2009 (2000), 5.

⁹ Mouffe 2020 (1993), 2–3.

¹⁰ Mouffe 2013, 5.

Havainnollistan antagonistisen ja Mouffin teorian keskiössä olevan agonistisen suhtautumistavan ryhmien välisiin eroihin siten, että ensimmäinen käsite viittaa pyrkimykseen toiseuden ja samalla ”poliittisuuden” poistamiseen, mutta jälkimmäinen suhtautuu erilaisuuteen rauhanomaisesti, koska se on antagonismin ontologinen ominaisuus. Demokratiamallin eräs avainkäsite on siten agonistinen pluralismi.¹¹

Poliittinen vastustaja nähdään usein Carl Schmittin kuvailemalla tavalla lähtökohtaisesti antagonistisin silmälasein, ”vihollisena”.¹² Olemme jakautuneet sen mukaan, miten haluamme määritellä konsensuksen, viime kädessä hyvän elämän. Agonistinen lähestymistapa lähtee moninaisuuden pysyvyydestä käsin. Tämän päivän vastustajien vaihtamisen ei uskota poistavan itse ilmiötä. ”Heidän” legitiimiä oikeutta markkinoida omia näkemyksiään ei siksi kyseenalaisteta.¹³

Mouffin mukaan jokainen yhteiskunnallisen järjestyksen malli on perusluonteeltaan hegemoninen. Kaikkiin niistä sisältyy potentiaali autoritaarisen yhteiskunnallisen järjestyksen syntymiselle. Agonistinen kamppailu on välttämätöntä, jotta kilpailevat vaihtoehdot voivat tuoda esiin omat vaihtoehdonsa järjestää inhimillinen kanssakäyminen neutraloiden samalla toinen toisensa pyrkimykset ehdottomaan valtaan. Demokratian toteutumisen ehto ja samalla haaste hallinnolle, medialle ja itse kullekin kansalaiselle on, että mikään sosiaalinen toimija ei saa hallintaansa yhteiskunnan ydintä, sen kivijalkaa.¹⁴

Jarna Petman tulkitsee vuoden 2010 artikkelissaan radikaalidemokratian idean vastaavalla tavalla. Sen avulla on mahdollista torjua hegemonisten toimijoiden mahdollisuus kaapata haltuunsa kansan suvereniteetti.¹⁵ Ikävin vaihtoehto olisi siis yhden hegemoniaa tavoitteleista järjestyksen malleista kiinnittyminen vallan huipulle ja sen edustaman näkemyksen muodostuminen ”ainoaksi oikeaksi” kokonaisvaltaiseksi käsitejärjestelmäksi eli ”paradigmaksi”,¹⁶ jonka varaan yhteiskunnalliset instituutiot vähitellen alkavat rakentaa tulevaisuusvisionensa, tietoisesti tai tiedostamattaan.

Mouffe ei mainitse käyttämässäni teksteissä Thomas Kuhnia eikä käytä termiä paradigma. Hän viittaa kuitenkin vastaavaan ilmiöön kuitenkin pitäessään kaikkia sosiaalisen järjestyksen malleja perusluonteeltaan hegemonisina. Jokainen niistä yrittää päästä valtaan ja vakiinnuttaa yhteisen tulevaisuuden mielensä mukaisiksi.¹⁷

Radikaalidemokratiaa havainnollistaakseni kysyn tässä tutkimuksessa, voisiko kirkollisen puheen liberalisoitumisella kuluneen noin neljän vuosikymmenen aikana sekä konservatismia hylkivällä vaihtoehdottomuudella olla tekemistä sen kanssa, että kirkon jäsenosuus kansasta laskee lähes 23 prosenttiyksikköä vuosina 1980–2020? Entä

¹¹ Mouffe 2013, XII.

¹² Schmitt, Carl 2015 (1932), 33–34.

¹³ Petman 2010, 310–311.

¹⁴ Mouffe 2009 (2000), 21.

¹⁵ Petman 2010, 303.

¹⁶ Kuhn, Thomas 1970 (1962), viii, 10–13.

¹⁷ Mouffe 2005, 17.

jos kirkollisen debatin radikaali demokratisoituminen olisi omiaan lisäämään kiinnostusta kirkon jäsenyyteen sen sijaan, että kirkon hallinto yrittäisi ylläpitää käsitystä kirkosta yksinäisenä yhteisönä nykyoloissakin, kun kirkon hallintoa on selkeästi poliitistettu?

Käytännössä tämä merkitsisi sivuraiteelle ajautuneen konservatiivisen lähestymistavan maineenpalautusta. Kirkko tarjoaisi näin ollen sekä hengellisen kodin kristinuskon klassisia juuri ja tulkintoja etsiville, että avoimen tilan, puolueettoman debatin paikan kaikille uskonnollisen elämän ilmiöistä kiinnostuneille. Jäsenyydessään vahvistuva kirkko olisi jälleen koti niin uudistajille kuin kirkkohistoriallisista selityksistä kiinni pitävillekin.

Esitän, että ”konfliktuaalisena” yhteisönä, hegemonisten pyrkimysten avoimen kamppailun kehtona, kirkko voisi houkutella jäsenyyteen uudelleen myös niitä, joita liberaali hegemonia, yhtä hyvin kuin fundamentteihin sitoutunut kansalaistoimintakin, ovat vieroittaneet kirkon jäsenyydestä?¹⁸ Jo lähes puoli vuosisataa jatkunut uustulkintojen avoin luvallisuus ei näyttäisi sitouttaneen kirkon jäsenyyteen sen tulevaisuuden mittana pidettyjä nuoria, akateemisia ja kaupunkilaisia¹⁹. Vuoden 2019 lopulla 30–39-vuotiaista suomalaisista kirkkoon kuului kolmannes.

Radikaalin ja pluraalin demokratian edellyttämiä perustavanlaatuisia käsitteitä antagonismin ja agonismin ohella ovat hegemonia sekä ”poisjuurimaton” poliittisuus.²⁰ Nämä sosiaalisen elämän ominaisuudet, joiden taustalla Chantal Mouffin mukaan on ihmisyyden perusolemukseen kuuluva erimielisyys, ovat konfliktien taustalla. Intohimoja synnyttäviin ”poliittisiin” kiistoihin ei ole olemassa rationaalisia ratkaisua vaan vain erilaisia vaihtoehtoja. ”Politiikka” tarkoittaakin erilaisten käytänteiden joukkoa, vaihtoehtoisia tapoja käsitellä ja organisoida inhimillistä yhteiselämää.²¹

1.2 Erimielisyyden hyväksyminen teorian ytimessä

”Poliittisuudesta” seuraa tarve liittoutua samanmielisten kanssa, selkeyttää rintamalinjoja rajaten toisinajattelijat ulos omasta viiteryhmästä sekä päättymätön kiistely hegemoniaa havittelevien ryhmien välillä. Jokainen niistä heijastaa tavallaan eroja sosiaalisen todellisuuden hahmottamisessa. Mouffin näkökulmasta kaikki yhteiset sopimukset ovat konfliktuaalisia, koska yhteiskunta itsessään näyttäytyy kamppailevien näkemysten väliaikaisena ja epävarmana tuotoksena.²²

¹⁸ <https://demokraatti.fi/paivi-rasanen-valtakunnasyyttajan-tutkintapyyynnossa-vaitteita-lausumistani-joita-en-ole-edes-sanonut/>

¹⁹ Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134, 2020, 56.

²⁰ Mouffe 2013, 130–131.

²¹ Mouffe 2013, 2–3.

²² Mouffe 2018, 88.

Melko tarkalleen neljä vuosikymmentä sitten alkanut kirkon jäsenkato edellyttäisi mielestäni erojen syiden mahdollisimman perusteellista uudelleenarviointia. Yhtenäiskulttuurin paluuta joko klassisiin fundamentteihin, kirkon tuntomerkkeihin luottaen tai sitten lopullista fundamenteista vapautumista saatetaan pitää avaintekijänä jäsenmäärän laskun patoamisessa. Mutta millä ehdoilla yhtenäisyys voitaisiin saavuttaa poliittistuneessa kirkossa?

Radikaalidemokratia esittää nimenomaan luopumista tähän asti välttämättömänä pidetyn yksimielisyyden tavoitteesta rauhan edellytyksenä. Kirkon voidaan viime vuosikymmeninä nähdä korostaneen luterilaisuutta siten, että jokaisella on demokraattinen oikeus elää ja tulkita kristillistä uskoa omasta kokemusmaailmastaan käsin. Tästä lähtökohdasta kirkon menestys voisi perustua vain ”yhtenäisyyteen erilaisina”, kirkolliseen version kaakkoisaasialaisen Indonesian kansallisesta motosta ”United in Diversity”²³. Silloin kirkon seinien sisälle mahtuisi aidosti ääretön määrä tulkintoja ääri-liberaalista kirkkohistoriassa määriteltyyn sanainspiraatioon²⁴ eikä kirkon hallinto pyrkisi pistämään arvojärjestykseen sen sisällä vaikuttavaa kansalaistoimintaa.

Aikaisemmin kirkon voi katsoa korostaneen yhteisöllistä, sooloilua kaihtavia tulkintoja. Nyt perinteistä yhtenäiskulttuuria heijastavat pyrkimykset leimataan julkisuudessa jopa ihmisoikeuksien vastaisiksi. Alkukirkon päätöksiin viittaava konservatiivinen kansalaistoiminta vaikuttaa näyttävästi kirkon hallinnolle mainehaittana ja uhkana jäsenyydelle. Näin ainakin voi päätellä niistä muutamasta vastauksesta, joita sain tutkimustani varten herätysliikkeiden edustajilta.

Paluuta kerran menetettyyn periaatteellisuuteen ei evankelis-luterilaisessa kansankirkossa²⁵ näyttäisi enää siis olevan. Siksi pluralismin tunnustaminen ja siitä seuraava radikaalidemokraattisen kamppailun hyväksyminen yhteensovittamattomien näkemysten välillä voisi olla käyttökelpoisin keino lisätä kirkon kiinnostavuutta uudessa tilanteessa. Muussa tapauksessa kirkko näyttää hampaattomalta yhteiskunnallisten päätösten ja julkisen mielipiteen seurailijalta, jonka periaatteettomuus ei rohkaise jäsenyyteen. Yhteiskuntapolitiikassa tätä linjattomuutta seurauksineen kuvastaa Mouffen esimerkki Iso-Britannian työväenpuolueen linjamuutoksista ja sen vaikutuksista puolueen suosioon 1900-luvun loppupuoliskolta aina viimeisimpiin parlamenttivaaleihin asti.^{26,27}

Kirkko on muistuttanut etenkin tällä vuosituhanella kiitettävästi kaikkia jäseniään oikeudesta äänestää seurakuntavaaleissa haastaen näin kaikki halukkaat ilman aiemmin osoitettua kiinnostusta mukaan päätöksentekoon. Vastaavaan kirkkoa ja

²³ https://en.wikipedia.org/wiki/Bhinneka_Tunggal_Ika

²⁴ <https://apowiki.fi/wiki/Sanainspiraatio-oppi>

²⁵ Hovi 2018, 218.

²⁶ Mouffe 2013, 32, 38.

²⁷ <https://www.tiedonantaja.fi/artikkelit/ty-v-enpuolue-enn-tystulokseen-brittien-parlamenttivaaleissa>

kansan syviä rivejä lähentävään pyrkimykseen luen myös kirkolliskokouksen päätöksen vuonna 2009, jonka perusteella 16 vuotta täyttäneet ovat saaneet äänestä seurakuntavaaleissa vuodesta 2010 alkaen.²⁸

1.3 Herätysliikkeet – aitoa kansalaistoimintaa

Kansalaistoimintaa Suomen kirkossa edustavista herätysliikkeistä ja lähetysjärjestöistä vanhimpien juuret ovat 1700-luvulla²⁹. Suomalaisessa tutkimuksessa herätysliiketermiä on käytetty kirkon sisäisistä liikkeistä.³⁰ On mielenkiintoista pohtia, miksi kirkko ei ole suonut sen opetusta tarkkaileville järjestöille eri dokumenteissaan kansalaistoiminnan statusta, vaikka esimerkiksi Kirkon tutkimuskeskuksen johtaja Hanna Salomäki toteaa niiden olevan nykysuomen suurimpia kansanliikkeitä.^{31,32}

Liberaalidemokraattiset valtiot kannustavat ja palkitsevat kansalaisjärjestöjä, jotka luonteensa mukaan tarkkailevat kriittisesti julkisen hallinnon onnistumista tehtävissään niiden substanssista käsin. Niitä ei siis pidetä enää hallinnon kilpailijoina, jotka pitäisi lakkauttaa. Kansankirkossa suhtautuminen kansalaistoimintaan sen sijaan vaihtelee. Herätysliikkeiden ja lähetysjärjestöjen näkeminen positiivisessa valossa tuntuu riippuvan siitä, edustaako järjestö konservatiivista vai vallan kahvassa olevaa liberaalia raamattunäkemyistä. Hyväksyttävimmiksi yhteistyökumppaneiksi hallinto näyttäisi kokevan ne järjestöt, jotka eivät keskity toiminnassaan suoranaisesti hengelliseen työhön vaan yleisiin kannanottoihin sekä aineelliseen ja sosiaaliseen työhön eli kirkon sanastossa diakoniaan.³³

Kirkon suhde herätysliikkeisiin oli avoimen torjuva etenkin niiden alkuvaiheissa. Kirkkohistoriallisesti tunnetuin on Ruotsin kuningas Fredrik I:n vuonna 1726 säätämä ja vuoteen 1870 voimassa ollut konventikkeliplaakaati. Sen perusteella yksityinen hartaudenharjoitus kodeissa kirkossakäynnin ohella oli toki sallittua, mutta maallikkojen vetämä hartaudenharjoitus muualla taas ei. Kristillinen toiminta kirkkojen ulkopuolella sai aikaan levottomuutta ja hengellisen vallan liittoutumista maallisen hallinnon kanssa.³⁴ Värikkäitä ensimmäisen ja toisen käden aikalaiskuvauksia kirkon antagonistisesta suhteesta herätysliikehdintöihin 1800-luvulla alkaen löytyy muun muassa Olavi Kareksen ja Mauno Rosendahlin kirjoista, jotka kuvaavat herännäisyyden alkuaikojaa.³⁵

²⁸ Juntunen, Anna 2012, 1–2.

²⁹ <https://fi.wikipedia.org/wiki/Rukoilevaisuus>

³⁰ Salomäki, Hanna 2018, 221–222.

³¹ Salomäki 2018, 222.

³² <https://kansalaisyhteiskunta.fi>

³³ <https://evl.fi/plus/yhteiskunta-ja-kirkko/sosiaalietiikka/kirkon-tasa-arvopalkinto>

³⁴ Salomäki 2018, 224.

³⁵ Kares, Olavi 1936; Rosendahl, Mauno 1902.

Kirkon tutkimuskeskuksen nelivuotiskertomuksen verkkojulkaisussa 47, joka kattaa vuodet 2012–2015, kerrotaan otsikon ”Kansalaistoiminta” alla, että ”valtakunnallisesti tunnettuja ja tavoitettavia kirkollisia kansalaistoiminnan muotoja ovat Tuomasmessu, Kirkon Ulkomaanavun koordinoima Naisten pankki, Yhteisvastuukeräys, etsivän nuorisotyön Saapas-toiminta sekä Palvelevan puhelimen toiminta.”³⁶ Dokumentissa ei mainita yhtään varsinaiseen hengelliseen opetukseen keskittyvää järjestöä vaikkakin ne tekevät lähetystyönsä kohdemaissa aina myös aineellista auttamistyötä.

Helsingin piispana vuosina 1991–2010 toiminut Eero Huovinen mainitsee kuitenkin Suomen kirkon setlementtitoiminnan isän, Sigfrid Sireniuksen³⁷ pitäneen jo sata vuotta sitten herätysliikkeitä ja lähetysjärjestöjä kansalaisjärjestöinä³⁸. Käsitettä ”kilpaileva toiminta” lienee käytetty jossain määrin 2000-luvun alkuvuosina puhuttaessa herätysliikkeiden itse organisoimista luterilaisista jumalanpalveluksista.³⁹ Suomen kirkko on delegoinut lähetystehtävänsä, varsinaisen mission⁴⁰, nimenomaan herätysliikehdintöjen synnyttämille lähetysjärjestöille ja antanut niille laajat mahdollisuudet toiminnan organisoimiseen ja samalla oikeuden herätellä etuoikeutettuja suomalaisia oivaltamaan kansainvälisen vastuunsa. Suomen Lähetysseura (1859) lähetti ensimmäiset lähettinsä Afrikkaan jo syksyllä 1868. Raamatunkäännöstyötä suomalaiset kristityt ovat tukeneet jo lähes 210 vuoden ajan.⁴¹

Puhe ”kilpailevasta” toiminnasta kirkon ja sen sisällä vaikuttavan kansalaisjärjestön välillä on saattanut syntyä reaktiona paljon huomiota saaviin kesäseuroihin, joiden myötä herätysliikkeet ovat saaneet huomiota ja ylläpitäneet mielikuvaa moniäänisestä kirkosta ohi kirkkohallituksen sekä piispain- ja kirkolliskokousten. Modernissa kansalaisyhteiskunnassa puheelle kilpailusta kirkon yhteyttä horjuttavassa merkityksessä on kuitenkin vaikea löytää perusteita. Herätysliikkeiden kannattajat maksavat kirkollisverojen ohella myös liikkeittensä johtotehtävissä olevien palkat ja muut kulut. Kuitenkin kirkon palkkalistoilla olevien työntekijöiden voitaneen edellyttää käyttävän koko työtarmonsä kirkko-organisaation hyväksi.⁴² Raamatun pohjalta näkemystä hengelliseen opetukseen keskittyvän kansalaistoiminnan moraalittomuudesta tai jopa vaarallisuudesta on erityisen vaikea perustella.⁴³

³⁶ Erilaistuva kirkko -verkkojulkaisu 2016, 37–40, https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus_I+osa_Erilaistuva+kirkko_47.pdf

³⁷ Ajo 2017, VI, 1.

³⁸ Huovinen, Eero (2014), <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/eero-huovinen-kansankirkosamme-tulee-olla-tilaa-kaikenlaisille-kansoille/>

³⁹ Auvinen, Ville (2014), <https://www.sti.fi/images/kulmakivi/kulm14-2/kulm14-2.pdf>

⁴⁰ Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 67, 2018, 14–18.

⁴¹ <https://evl.fi/maailmalla/lahetys>

⁴² <https://www.arkkihiippakunta.fi/uploads/2018/06/7ef6423f-kirkonvirkamiesoikeudelliset-saannokset2013-laajav2matleena.pdf>

⁴³ Raamattu, Matt. 28:19–20.

1.4 Kirkon reformointi ja jäsenkehitys

Elokuun alussa 2021 kokoontunut kirkolliskokous päätti muuttaa ”uskonpuhdistuksen” syksyisen muistopäivän ”reformaation” muistopäiväksi.⁴⁴ Reformaatio viittaa uudelleenmuotoiluun. Tähän asti käytössä olleella käsitteellä on viitattu selväpiirteisesti uskon puhdistamiseen vikasuuntaan keskiajalla menneen katolisen kirkon käytännöistä.⁴⁵

Kirkon sisäisen pluralismin tullessa yhä selvemmin näkyviin uskonnollisten yhteisöjen määrä Suomessa jatkaa samaan aikaan kasvuaan. Lisäksi eräissä herätysliikkeissä on aktivoitunut viettämään sunnuntaisin omia jumalanpalveluksia seurojen ja hengellisten opetustilaisuuksien ohella. Vuonna 2005 itsenäisiä rekisteröityjä uskonnollisia yhdyskuntia Suomessa oli 61 mutta vuoden 2019 lopussa jo 145. Alueelliset erot kirkkoon kuulumisessa ovat kasvaneet. Yleisintä kirkkoon kuuluminen oli Oulun ja Porvoon hiippakunnissa, alhaisinta taas Helsingin ja Espoon hiippakunnissa. Kuitenkin viimeisen neljän vuoden aikana jäsenyys on laskenut noin 3–5 prosenttiyksikkö kaikissa hiippakunnissa.⁴⁶

Kiinnostava piirre kirkosta eroamisesta kertovissa tilastoissa on se, että kirkosta erotaan eniten maan suurimpien seurakuntien alueella ja etenkin pääkaupunkiseudulla, joissa seurakuntien työntekijöiden suhtautuminen kristinuskon perinteeseen vaikuttaa olevan liberaalimpaa kuin maaseudulla.⁴⁷ Oletus liberaalien uudistusten vaikutuksista jäsenyyteen urbanisoituvassa Suomessa lienee ollut vastakkainen. Kirkkoon kuului vuoden 2020 lopulla Helsingissä melko tarkkaan puolet asukkaista. Sen sijaan yli 90-prosenttisesti kirkkoon kuulutaan edelleen kolmessa sisäsuomalaisessa seurakunnassa Keski-Suomen ja Keski-Pohjanmaan rajoilla: Perhossa, Kinnulassa ja Reisjärvellä. Niissä herätysliikkeillä, etenkin kesäjuhlien kävijämäärässä mitaten suurimmalla, Suomen Rauhanyhdistysten keskusyhdistyksellä osastoineen on ollut vahva kannatus jo koko viime vuosisadan ajan. Koko maassa kirkkoon kuului kansasta 90,3 prosenttia vuonna 1980. Vuoden 2020 lopussa jäsenyys oli laskenut 67,6 prosenttiin.⁴⁸

Kirkon hallinto on viime vuosikymmeninä korostanut demokratiaa ja lojaalisuuttaan yhteiskunnallista lainsäädäntöä kohtaan. Vajaan puolen vuosisadan aikana tästä ehkä kuvaavin esimerkki on ollut ennen vuoden 1986 kirkolliskokouksen päätöstä käyty moralisoiva keskustelu. Naisia alettiin vihkiä Suomen kirkon papeiksi maaliskuusta 1988 alkaen.⁴⁹ Vastaavaa henkilökohtaisuuksiin asti yltänyttä kiistelyä

⁴⁴ <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/uskonpuhdistuksen-muistopaiva-muutetaan-reformaation-paivaksi-katso-muita-kirkolliskokouksen-paatoksia/>

⁴⁵ https://www.ekumenia.fi/ekumenian_tietopankki/ekumeenisen_toiminnan_lahtokohdat/reformaatio_ja_kirkko-kasitteen_muutos/

⁴⁶ Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134, 2020, 48–56.

⁴⁷ Heinimäki, Jaakko (2021), <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/paakirjoitus-ollakseen-kristitty-ei-tarvitse-allekirjoittaa-koko-systeemia#674e4929>

⁴⁸ <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=181>

⁴⁹ <https://evl.fi/uutishuone/pinnalla-nyt/naiset-pappeina-30-vuotta>

kirkossa on käyty 2000-luvun alusta samaa sukupuolta olevien pariin oikeudesta avioliittoon.⁵⁰ Kirkkohistoriallisesti hyvin periaatteellinen mutta suhteellisen vähäistä julkisuutta saanut uudistus oli myös kirkon hengellisen työn tekijöistä suurimman osan siirtyminen työaikaan 1.1.2020 alkaen EU:n työaikadirektiivin 17 artiklan vaatimusten hengessä.⁵¹

Pappisviran avaamista myös naisille edelsi kamppailu, jonka vastakkain olivat tasa-arvokäsitteen humanina esitetty, sukupuolineutraali tulkinta sekä perinteinen näkemys naisista ja miehistä erilaisina ja osin siitä johtuen eri tehtäviin tarkoitettuina mutta yhdessä tasa-arvoisina Jumalan kuvina maailmassa. Kirkon opissa on korostunut näihin päiviin asti jälkimmäinen näkemys. Myöskin suunnilleen naispappeuskustelusta alkaen subjektiiviseen kokemukseen perustuva sukupuolen ja avioliiton määrittely näyttää saaneen vankan jalansijan myös kirkon omissa medioissa.^{52 53} Mouffen ajattelun ytimessä olevat ”antagonismin poisjuurimattomuus”⁵⁴ ja täysin vastakkaisten näkemysten radikaalidemokraattinen rinnakkainelo saman katon alla näyttää vielä kovin kaukaiselta haasteelta tämän päivän kirkossa.

1.5 Tulkintojen konfliktuaalisuus

Manifestoitu ”objektiivisuus” sekä selkeät rintamalinjat tulevat olemaan Chantal Mouffen mukaan tulevaisuudessakin todellisuutta. Konsensukset edellyttävät kamppailua ja häviölle jääneiden poissulkemista ratkaisujen aikaansaamiseksi. Siksi konsensuksen yhteyteen on aina syytä liittää sana ”konfliktuaalinen”. Kirkon kaikki linjaukset, jotka perustuvat ”poliittisiin” päätöksiin ja samalla näkökulmien poissulkemiseen, ovat konfliktuaalisia ja niille on näin ollen myös vaihtoehtoja, joita ei voi ohittaa merkityksettöminä enemmistöpäätösten jälkeenkään.⁵⁵

Klassisen uskonymmärryksen ja toisaalta historiallis-kriittisen⁵⁶ tulkintamallin kamppailua - kiistelyn rajoista ja intensiteetistä yhdessä sopien - voi tarkastella hegemonioiden välisenä mittelonä agonistisen demokratiamallin valossa. Poliittiset toimenpiteet realisoituvat oloissa, jotka ovat aina potentiaalisesti konfliktuaalisia. Kaikissa yhteiskunnallisissa suhteissa piilevä näkemyksellinen diversiteetti ylläpitää poliittisuutta.⁵⁷ Poliitikassa on lopulta kyse ratkaisemattomista tilanteista tehtävistä ratkaisuista.

⁵⁰ <https://yle.fi/uutiset/3-5668069>

⁵¹ <https://www.epressi.com/tiedotteet/laki/tyo aika-tulee-hengelliseen-tyohon.html>

⁵² <https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/kasvatus/mita-kasvatus-on-/sukupuoli-ja-seksuaalisuus>

⁵³ <https://evl.fi/uutishuone/pinnalla-nyt/avioliittolaki>

⁵⁴ Mouffe 2018, xii.

⁵⁵ Mouffe 2013, 4.

⁵⁶ Syreeni, Kari, <https://blogs.helsinki.fi/eksegetiikanmenetelmat/mita-historiallis-kriittisen-raamatuntutkimuksen-jalkeen/>

⁵⁷ Petman 2010, 295.

Kirkkoon kuulumisen tavan vuoksi alettiin Suomessa kyseenalaistaa 1960-luvulla yhtä aikaa yhteiskunnassa tapahtuneiden suurten ikäluokkien aikuistumisen sekä korkeakoulutuksen laajentumisen myötä vuonna 1969 käynnistyneen opintotukijärjestelmän jälkeen. Osa sodan kokeneen sukupolven opiskelevista jälkeläisistä laittoi aikuistuttuaan vanhempiensa itsestäänselvyystenä pitäneet fundamentit perusteiliseen uudelleentarkasteluun. Media alkoi samaan aikaan nostaa yleiseen tietoisuuteen Jeesuksen neitseestäsyntymisestä alkaen klassisen kristinuskon perusteet kyseenalaistavia tutkijoita ja maallikoita. Raamattua ei heidän mukaansa pitäisi enää lukea kirjaimellisesti, kuten siihen asti.

Konservatiivinen herätysliikehdintä pitää edelleen kiinni joka sunnuntai kirkoissa kuultavista uskontunnustuksista, jouluevankeliumin kirjaimellisesta totuudellisuudesta sekä kymmenen käskyn ohjeellisuudesta.⁵⁸ Ne ovat ihanteita, joita kukaan ei voi täyttää, mutta ne ovat silti alkuperältään ”pyhiä”, kunnioitettavia ja tavoiteltaviksi tarkoitettuja.

Mouffen mukaan vastakkaisten näkemysten yhteensovittamattomuuden kieltäminen ja ”kolmannen tien” etsiminen vieraannuttivat⁵⁹ Iso-Britannian työväenpuolueesta koko joukon sen peruskannattajia. Palaaminen reaaliosialismin jälkeen aluksi vanhentuneeksi todetun pääoman ja työväen intressiristiriidan linjoille lisäsi taas 2010-luvulla kiinnostusta myös työväenpuolueen toimintaan.⁶⁰ Kirkon sanomaa ei pidä samaistaa poliittiseen vasemmistoon tai oikeistoon. Silti olisi syytä miettiä, mitä tällä esimerkillä voisi olla annettavana kirkolle. Konservatiivien ja vasemmistopuolueiden johtohahmojen sivuuttama vastakkainasettelu palkansaajien sekä globaalin finanssikapitalismin väliltä ei ole todellisuudessa kadonnut minnekään - ei myöskään ero klassisen kristinuskon tai sille vastakkaisten uustulkintoja väliltä.⁶¹ Perinteisen tulkinnan mukaan kyse on juuri ”uskosta” ja sen vastakohdasta.

Mouffen mielestä on selvää, että vasemmistopuolueiden liukuminen ”kohti keskustaa” on vienyt kannatusta Keski-Euroopan sosialidemokraattisilta puolueilta.⁶² Ensivaiheessa jälkipoliittisen yksimielisyysarhan kritiikki kanavoitui puoluekentän oikealle siivelle, jossa siihen oltiin valmiita vastaamaan. Mouffe haastaakin vasemmistoa löytämään uudelleen radikaalin luonteensa ja markkinoimaan sitä ”populistisin” keinoin välittämättä siitä, että strategia itsessään on leimautunut eurooppalaisessa puheessa oikeistolaiseksi. Populismi tulisi määritellä sisällöltään tyhjäksi menetelmäksi politikoida selkokielellä sen sijaan, että hyväksyttäisiin julkisessa sanassa sille annettu äärioikeistolainen leima.⁶³

⁵⁸ <https://evl.fi/tutki-uskoa/kirjat/uskontunnustukset>

⁵⁹ Mouffe 2005, 71.

⁶⁰ Mouffe 2018, 23.

⁶¹ <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kuinka-kirkko-voisi-olla-merkityksellinen-myos-milleni-aalille-laura-leipakka-ja-heikki-lehti-toivovat-etta-kirkossa-oli-enemman-tilaa-eparoinnille-ja-epauskolle?>

⁶² Mouffe 2009 (2000), 7.

⁶³ Mouffe 2018, 10, 29.

Radikaalidemokraattisen ohjelman lähtökohtana on ihmisten välisissä suhteissa aina läsnä olevaa poliittisuutta heijastava jännite, joka ehkäisee rationaalisten konsensususten muodostamisen.⁶⁴ Mouffe ei näe liberaalidemokratiaan sisältyvän antagonismin kuitenkaan väistämättä tuhoavan sitä aikaa myöten. "Meidän" ja "heidän",⁶⁵ vaihtoehtojen välinen kamppailu tulisi legalisoida ja muuntaa agonistiseen muotoon, jossa osapuolet myöntävät vastapuolille täyden oikeuden pitää kiinni näkemyksistään ja kamppailla tasavertaisesti omien kirkko- ja jumalakäsitystensä puolesta. Carl Schmittiä mukaillen näen, että moderni kirkko moninaisine opetuksineen on myös syytä nähdä globaalin pluriversumina universumin sijasta.⁶⁶

⁶⁴ Laclau & Mouffe 2014 (1985), xvii. Mouffin esipuhe toiseen painokseen v. 2000.

⁶⁵ Petman 2010, 310.

⁶⁶ Mouffe 2013, 145; Schmitt 2014 (1932), 60.

2 TUTKIMUSKYSYMYS

Pro gradu -työssäni tarkastelen Chantal Mouffin yhdessä Ernesto Laclau'n kanssa vuonna 1985 *Hegemony and Socialist Strategy* -teoksessa esittelemää länsimaisen liberaalidemokratian uudistamista "radikaalin ja pluraalin demokratian" ohjelman avulla. Olen perehtynyt ohjelmaan myös Mouffin oman 1990-luvulta alkavan kirjallisen jatkokehittelyn avulla.⁶⁷ Konkretisoidakseni teoriaa sijoitan sen Suomen evankelis-luterilaisen kirkon viitekehykseen. Sitä varten lähestyin klassiseen evankelis-luterilaiseen oppiin pitäytyviä herätysliikkeiden ja lähetysjärjestöjen edustajia kysymällä millaisena ne kokevat kirkon sisäisen keskustelukulttuurin.

Varsinainen tutkimuskysymykseni kuuluu: "Voisiko radikaalidemokraattinen kamppailu vahvistaa jäsenyyttä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa?"

Yksimielisyyden kulussien pystyssä pitämisen sijaan radikaali ja pluraali demokratia kannustaa poikkeavien näkemysten edustajia avoimeen toinen toisensa hyväksyvään kamppailuun, koska erot sinänsä eivät katoa eivätkä rintamat madallu. Erilaiset identiteetit muotoutuvat loputtomassa diskurssissa, joten kulloinkin vallalla oleva järjestys on aina "poliittinen" eli sillä ei ole essentiaalista pohjaa.

Mouffe uskoo demokratian radikalisoinnin vahvistavan liberaalia demokratiaa. Pluralismin ja poliittisuuden aito tunnistaminen kannustaa aidosti poliittiseen kamppailuun. Samalla suuren yleisön kiinnostus yhteisten asioiden hoitoon saattaa lisääntyä. Tämä voisi merkitä jäsenyyden vahvistumista myös kirkossa, jonka sanoma, opetus ja käytännöt tulevat koskettavat potentiaalisesti jokaista, olipa hän kirkon jäsen tai ei tänä päivänä.

Mielestäni "poliittisuudesta" uutena normaalina olotilana seuraa kysymys siitä, miten hegemonista asemaa tavoittelevien osapuolten tulisi suhtautua toisiinsa? Näemmekö ympärillämme "vihollisia", jotka tulisi poistaa tavoitellun yksimielisyyden *de facto* tieltä vai näemmekö vallitsevan moninaisuuden pysyvänä tosiasiana ja suhtaudumme siihen reilun kilpailun tulokulmasta käsin? Radikaalidemokraattisessa tar-

⁶⁷ Laclau & Mouffe 2014 (1985), 160; Mouffe 2018, 24.

kastelussa "he" eivät katoa riippumatta siitä, mikä osapuoli on kulloinkin voitolla poliittisessa mittelössä. Konkreettisesti nähtävillä olevat erot sekä diskursseissa muotoutuvat identiteetit syntyvät ja kuolevat tässä prosessissa.⁶⁸

Vaikuttaa edelleen siltä, että kirkon piispat, piispainkokous, kirkkohallitus sekä pääasiassa luottamushenkilöistä muodostuva kirkolliskokous haluaisivat kitkeä kirkosta erimielisyyden ja näin ollen myös vastahegemoniset tulkinnalliset vaihtoehdot hallinnollisin keinoin. Jos yliajalliseksi yhteisöksi syntyneen kirkon toimintastrategiaksi on nyttemmin muodostunut liberaalin demokratian toteuttaminen päätöksenteossa, se tarkoittaa myös opin ja opetuksen demokraattista häilyvyyttä, koska se ei ole enää sidottu muuhun kuin jäsenten vaihtuviin näkemyksiin. Demokratian radikalisointi haastaakin luomaan yhteyttä konfliktuaalisessa kontekstissa, jossa moninaiset "me vastaan he" -ryhmittymät pyrkivät valtaan. Koska yksimielisyys on mahdoton tavoite, antagonismin muuntamiselle rauhanomaiseksi, toisinajattelijaa kunnioitavaksi käsittelyksi tulee kiinnittää huomiota myös kirkossa.⁶⁹

Mouffe osoittaa Iso-Britannian työväenpuolueen kannatuksen vaihdelleen sen mukaan, ovatko johtajat ottaneet etäisyyttä vasemmistolaisiin fundamenteihin vai pitäytyneet jääräpäisesti perinteisissä teemoissa kolmen viime vuosikymmenen aikana. Margaret Thatcherin pääministerikaudella, joka kesti koko 1980-luvun, työväenpuolueen johdossa pääsi vallalle ajatus, että uusliberaalille talouspolitiikalle ei ole vaihtoehtoja Neuvostoliitonkin hajottua vuosikymmenen jälkipuolella. Samoihin aikoihin puolueen kannatus lähti alamäkeen.⁷⁰ Kannatus alkoi korjaantua vuoden 2017 vaalien jälkeen perinteisen vasemmistolaisen Jeremy Corbynin johtaessa sitä.⁷¹ Puolue menetti jälleen asemiaan kevään 2021 vaaleissa, joihin mentiin keskustavasemmistolaisen, perinteistä luokkajakoa vieroksuvan Keir Starmerin johdolla.⁷²

Arvoyhteisönä esiintyvässä kirkossa liberaali kehitys näkyy yhteiskuntapoliittisen valtavirran myötäilyinä ja maallisen lainsäädännön ohjeellisuutta korostavina linjauksina. Sen voi katsoa rinnastuvan puoluejohtaja ja pääministeri Tony Blairin, Saksan liittokansleri Gerhard Schröderin ja USA:n presidentti Bill Clintonin 1990-luvun lopun yhdessä sopimiin pyrkimykseen ylittää "kolmatta tietä" ja ylittää näin perinteinen oikeiston ja vasemmiston välinen jakolinja. Alun perin Anthony Giddensin teoksessaan "The Third Way" (1998) esittelemän kolmannen tien ideologinen lähtökohta oli, että suuret vastakkainasettelut olisivat jäämässä historian lehdille⁷³ ihmiskunnan irtautuessa sivistyksen ja tiedonvälityksen myötä kiistoja täynnä olleesta arkaaisesta menneisyydestään. Vajaa vuosikymmen itäeurooppalaisen reaalisosialismin romah-

⁶⁸ Petman 2010, 300–301.

⁶⁹ Mouffe 2009 (2000), 101.

⁷⁰ Mouffe 2018, 4, 38.

⁷¹ <https://www.tiedonantaja.fi/artikkelit/ty-v-enpuolue-enn-tystulokseen-brittien-parlamentti-vaaleissa>

⁷² <https://www.theguardian.com/politics/2021/may/07/keir-starmer-labour-spent-too-long-talking-ourselves/>

⁷³ Mouffe 2009 (2000), 6, 112; 2013, 139–140.

duksen jälkeen edessä olisi jyrkistä vastakkainasetteluista vapautuva aika. Kolmannella tiellä demokratia olisi radikaalia keskustalaisuutta, vuoropuhelua, joka toteutuisi vasemmisto-oikeisto-jännitteistä vapautuneella maaperällä, jossa olisi mahdollista löytää kaikkia tyydyttäviä ratkaisuja.⁷⁴

Mouffe toteaa Tony Blairin edustaman uuden vasemmiston muodostuneen kaksihahattaluvun alkuun tultaessa valtavirtaiseksi malliksi läntiselle vasemmistolle. Sosialidemokratia oli muuntumassa sosiaaliliberalismiksi.⁷⁵ Käsillä oli Mouffen tulkinnaassa kuitenkin jälkipoliittinen aika, jonka yhteydessä ihmisyyteen ja sosiaaliseen elämään väistämättä kuuluvat jakolinjat saavat vain uudet sisällöt. Erot eivät lakka olemasta vaan liittyvät nyt esimerkiksi identiteetteihin, pakolaiskysymyksiin ja uusimpana antagonismin aiheena myös koronapandemian hoitoon liittyviin kysymyksiin. Näköpiirissä on runsaasti anomalioita, jotka edeltävät tieteellisiä vallankumouksia. Radikaalidemokraattisessa, erilaisten jakojen säilymistä korostavassa tarkastelussa näkemys vastakkainasettelujen ajan päättymisestä näyttää kilpailevana paradigmana liberaalidemokraattisten yhteiskuntien kehitykselle.^{76,77}

Kirkon piirissä jälkipoliittisuus saattaa merkitä yhteiskunnan valtavirtausten hyväskymistä, esivallan kunnioituksen korostumista suhteessa herätysliikkeiden edustamaan kirkkohistorialliseen periaatteellisuuteen. Tulkitsen kirkon poliittistumisen ja siihen liittyvän konservatiivisen raamattunäkemys vieroksunnan sekä niin ikään 1980-luvun alussa käynnistyneen jäsenkadon olevan yhteydessä toisiinsa.

⁷⁴ Mouffe 2009 (2000), 109–110.

⁷⁵ Mouffe 2018, 33.

⁷⁶ Mouffe 2018, 35–36.

⁷⁷ Kuhn 1970 (1962), 52–53.

3 LÄHILUKEMISELLA SYVEMPÄÄN YMMÄRRYKSEEN

Työni analyysimenetelmäksi olen valinnut ”lähiluvun”, joka on väljä kategoria monenlaisille tulkinnallisille tarkasteluille. Lähinnä kirjallisuuden tutkimuksen ja kansatieteen käytössä ollut kriittinen lähiluku tuntui aluksi intuitiivisesti ja sitten käytännössä osoittautui sopivan oikein hyvin tutkimukseeni kolmestakin syystä. Radikaalidemokraattinen teoria on kiistanalainen ja vähän tunnettu Suomessa. Toiseksi Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon liittyy vahvoja emotionaalisia ja paradigmaattisia jännitteitä. Yhtenäisyyden kulissi nähdään tärkeänä, vaikka konservatiivinen malli haluttiin hylätä kenties juuri pluralistisin perustein. Voiko pluralistinen liberalismi ankkuroitua muuhun, kuin poliittiseen diskurssiin? Poliittisuus pluralismin seurauksena taas tarkoittaa, että aina on vaihtoehtoja. Kolmas lähilukua puoltava syy on siinä, että Chantal Mouffen kirjoja ja artikkeleitaakaan ei näy suomennetun, joten se työ oli tehtävä itse.

Radikaalidemokratia torjuu valtavirtaisen uskon ihmisen perimmäiseen hyvyyteen ja illuusioon antipoliittisesta tulevaisuudesta.⁷⁸ Valtavirtaisen filosofisenkin pohdinnan mukaan vain edelleen keskeneräinen projekti parempien puitteiden luomiseksi pidättelee pysyvän rauhan aikaansaamista ihmiskunnassa. Mouffen ei kuitenkaan näe antagonismista vapaata ihmisyyttä ollenkaan mahdollisena mutta ei silti odota demokratian loppua, mikäli antagonismi muuntuu agonistiseksi kamppailuksi valta-asemista demokraattisissa yhteiskunnissa.⁷⁹

Tämän kaltainen pohdinta edellytti itseltäni tiivistä perehtymistä aiheeseen juuri lähiluvun keinoin. Vasta tämän metodin löydettyäni huomasin harrastaneeni jo opintojeni alusta niitä moninaisia lukutapoja, jotka muun muassa Jyrki Pöysä määrittelee kuuluvaksi lähilukuun.⁸⁰

⁷⁸ Mouffe 2013, 146.

⁷⁹ Mouffe 2018, 93.

⁸⁰ Pöysä, Jyrki 2010, 333–335.

Kysymys perimmäisestä hyvydestämme tai pahuudestamme vaikuttaa olevan pohjimmiltaan uskonvarainen ja on näin ollen mitä poliittisin kysymys. Sen ideologisuutta on vain vaikea myöntää. Nykyisin tutkimusprofessorina Lapin yliopistossa työskentelevä Monica Tennberg totesi jo 1990-luvun alussa sekä liberalismiin että marxismiin yhteiseksi ongelmaksi sen, että ”ne kieltävät erityisesti oman ideologisuutensa.”⁸¹ On ajateltavissa, että yhteiskunnan sekä oikealla että vasemmalla siivellä haaveillaan järjestelmästä, joka lopulta poistaisi piilevät antagonismit ja avaisi tietä kestäväan rauhaan. Oikealla se voisi olla valtion mahdollisimman vähän kontrolloima uusliberaali talous, vasemmalla taas sosialistisen suunnitelmatalouden seuraava versio.

Kenties yhteisestä perusnäkemyksestään johtuen moderni vasemmisto mukaan lukien Vihreät sekä uusliberaali markkinatalous vaikuttavat kylmän sodan jälkeen tulleen hyvin lähellä toisiaan kannattaessaan Euroopan Unionia sekä yksilön oikeuksien jatkuvaa edistämistä järjestäytyneen yhteiskunnan suojeluksessa. On vaikeaa tunnustaa niiden olevan ideologisia tavoitteita, joille on aina vaihtoehtoja.

Tässä suhteessa Chantal Mouffe vaikuttaa olevan selkeästi oppositiossa hyvinvoivien maiden nuorvasemmistolaisten kanssa. Hän osoitti yhdessä Ernesto Laclauin kanssa jo *Hegemony and Socialist Strategy* -teoksessa, että vapaa ihminen ja tasa-arvoinen yhteiskunta ilman antagonismia ovat mahdottomuuksia. Kommunistinen myytti täydellisen läpinäkyvästä, antagonismia ja kamppailuja vailla olevasta yhteiskunnasta on hylättävä.⁸² Ihminen on lähtökohtaisesti jotain muuta kuin lähimmäistä yhtä paljon kuin itseään rakastava olento.

Suomen Kansantietouden Tutkijain Seuran julkaiseman *Vaeltavat metodit* -kirjan (2010) toimituskuntaan kuuluva Jyrki Pöysä korostaa artikkelissaan lähilukua voitavan pitää hyvällä syyllä tieteenalojen välillä liikkuvana ”vaeltavana” käsitteenä. Tällä määritelmällä hän tarkoittaa kaikkea huolellista ja ymmärtävää teoksen tulkintaa. Lähiluettava teksti voi tuottaa aineistosta yhä uusia assosiativisia löytöjä toistuvilla lukukerroilla.⁸³ Samassa teoksessa myös perinteentutkija Taija Kaarlenkaski korostaa Tommi Hoikkalaan (1993) viitaten moneen kertaan ja mahdollisimman tarkasti toistuvaa lukemista.

Lähiluku ei ole luonteeltaan niin selkeäpiirteinen, että sen käytölle voisi olla selvä ohjeistus. ”Jokainen tutkija muokkaa lähiluvusta omiin tarpeisiinsa soveltuvan version. Menetelmän monimuotoisuuden takia tutkija itse ja hänen intuiotensa ovat sen tärkeimmät välineet.”⁸⁴ Useaan kertaan toistuva saman tekstin läpikäyminen lähiluku-metodilla tarkoittaa siis vaikkapa nopeaa läpilukua, perusteellista analyysia kenties muistiinpanoja tehden sekä lukemista eritellen, hitaasti ja ”tankaten”.

⁸¹ Raento, Pauliina (toim.) 1993, 37.

⁸² Mouffe 2018, 3.

⁸³ Pöysä 2010, 331, 338–340.

⁸⁴ Kaarlenkaski, Taija 2010, 363.

Hitaasti, rivi riviltä lukien ja välillä harppoen eteenpäin, kirjasta toiseenkin ja taas takaisin palaten sekä käsitys radikaalidemokratiasta ja yksimielisyydestä mahdottomana tavoitteena alkoivat vakuuttaa. Näkemys siitä, olemmeko lähtökohtaisesti hyviä vai pahoja on radikaalidemokraattisen teorian kannalta keskeistä. Onko siis antagonismin muuntaminen agonistiseksi kamppailuksi realistinen ja relevantti keino tukea demokratiaa vai haluammeko uskoa ihmisen kykyyn ratkaista erimielisyytensä deliberatiivisin keinoin? Tähänkin kysymykseen sisältyy kahden hegemonisen näkemyksen kiista, johon jokainen ottaa kantaa tavalla tai toisella.

Carl Schmittin mukaan ”kaikki aidot poliittiset teoriat olettavat, että ihminen on ´paha´ Ne eivät tarkastele ihmistä ongelmattomana, vaan ”vaarallisena” ja dynaamisena olentona.”⁸⁵ Sotahistorioitsija John Keegan puolestaan kysyy ”Sodankäynnin historiassa” onko ihminen väkivaltainen ja siis paha luonnostaan, ”kuten naturalistit väittävät” vai aktivoituuko hänen potentiaalinsa väkivaltaan materiaalisista syistä, siis olosuhteiden tavallaan synnyttäessä väkivaltaista toimintaa?⁸⁶ Keeganin mukaan naturalistien pieni vähemmistö viittaa kristittyjen teologien argumentteihin, syntiintankeemukseen ja perisyntin oppiin. Koulukunnan enemmistön mielestä väkivaltaisuus on vain joko vaurioituneiden yksilöiden toimintaa tai vastaus erityisen provokatorisiin virikkeisiin. Mikäli väkivaltaa aiheuttavat virikkeet voidaan edeltä tunnistaa ja poistaa, väkivalta voisi vähitellen jäädä historialliseksi reliikiksi osana ihmiskunnan arkaaista historiaa. Tavallaan Keeganin kuvaamat materialistit ja voimakkaisiin virikkeisiin sotien synnyttäjinä viittaavat naturalistit ovat kovin lähellä toisiaan.

Valtaosa Sevillan yliopistossa vuonna 1986 pidetyn kokouksen läsnäolijoista allekirjoitti ”Sevillan julistuksen”. Se tuomitsi tiukasti, viiden selväsanaisen artiklan voimin^{87,88} uskon ihmisen väkivaltaiseen luonteeseen, siis luontaiseen pahuuteen. Huomattava joukko merkittäviä ammatillisia järjestöjä eri maissa ja maanosissa on sen myös allekirjoittanut.⁸⁹

Chantal Mouffin teoria nojaa kuitenkin ennen muuta Sigmund Freudin, Schmittin ja Jacques Rancieren⁹⁰ näkemyksiin erojen pysyvyydestä. Mouffe ja Laclau perustelivat vakaumuksensa vuonna 1985 siten, että emme voi koskaan jättää partikulaarisuuttamme toimiaksemme rationaalisen minämme mukaan. Kaikki konsensukset ovat hegemonisten artikulaatioiden tulosta. Niiden muodostuminen edellyttää aina ulkopuolelle jättämistä, joka puolestaan ehkäisee konsensuksen toteutumisen, tavoitellun harmonian.⁹¹

Tämän kaiken sisäistäminen muulla kuin monimuotoisella ja monitempoisella lähiluvulla ei olisi yksinkertaisesti ollut mahdollista.

⁸⁵ Schmitt 2015 (1932), 68, 71.

⁸⁶ Keegan, John 2010, 101–102.

⁸⁷ <https://cicainternational.org/ssv-the-seville-statement-on-violence/>

⁸⁸ <https://www.peace-ed-campaign.org/fi/declaration-for-the-transition-to-a-culture-of-peace-in-the-xxi-century/>

⁸⁹ <https://cicainternational.org/ssv-the-seville-statement-on-violence/>

⁹⁰ Rancière, Jacques 2009, 139–140, 173–174.

⁹¹ Laclau & Mouffe 1985, xvii–xviii.

3.1 Hitaasti, nopeasti, tankaten ja eläytyen

Vaellukseni Mouffen tekstien parissa alkoi vuoden 2017 lopulla hankittuani ”Agonistics”-kirjan yliopiston kurssin päätteeksi. Aluksi lukeminen oli sisältöön eläytyvää tekstin ja omien kokemusten välisten suhteiden etsintää. Ensimmäisetkään lukukerrat eivät kuitenkaan olleet tutustumista aiheeseen ”puhtaalta pöydältä”. Luennolla saadut, oman ajatteluni kanssa resonoivat virikkeet innostivat ja helpottivat tekstiin paneutumista välttämättömien sanakirjasuomennosten ohella. Seuraavaksi hankin ”For a Left Populism”-kirjan (2018) sekä jatkoksi verkkokaupasta muutkin tällä vuosituhannella ilmestyneet Mouffen teokset.

Lukiessa huomasin Mouffen toistavan, terävöittävän ja tiivistävän keskeistä tematiikkaansa teokselta, kuten hän itsekin toteaa Agonisticsin esipuheessa. Yksimielisyyden illuusio ja siten myös sen tavoittelu yhteiskuntarauhan lähtökohtana on hylättävä. ”Jokainen konsensus näyttäytyy yrityksenä stabilisoida jotain lähtökohtaisesti epästabiilia ja kaoottista.”⁹² Radikaalisti toisistaan poikkeavat tulkinnat ja päämäärälliset tavoitteet eivät katoa radikaalidemokraattisessa viitekehysessä minnekään vaikka perustelisimme näkemyksiämme hyvinkin terävästi.

”Meidän” ensisijainen tavoitteenamme ei siis voi olla - vaikka se sitäkin on - toisinajattelijoiden käännäyttämisen tai poisto poliittiselta näyttämöltä vaan halu rakentaa demokratiaa yhdessä ”heidän” pitämällä tiukasti kiinni omista teeseistämme. Agonistinen kamppailu inspiroi meitä kristallisoimaan omat näkemyksemme ensin itselle ja sitten kuulijoille, joiden suoranaan velvollisuus on pitää kiinni ja jopa terävöittää näkemyksiään⁹³ rakentaen samalla demokraattista järjestelmää.

Joudunkin kohtaamaan kysymyksen, olenko edelleen valmis näkemään poliittisen vastustajan torjuttavissa olevana ”vihollisena” vaiko agonistisena kilpakumppanina, jonka kanssa kamppaillessa vahvistan samalla luonteeltaan perin pluralistisista aineksista rakentuvaa demokratiaa? Eriävät näkemykset eivät ainakaan katoa, vaikka pystyisin poistamaan toisinajattelijat näyttämöltä. Olenko siis valmis hylkäämään soittaisen terminologian ja hyväksymään sen, että kamppaileva vuorovaikutus itsessään on elämän suola, kuten asianlaita on urheilukentillä sen sijaan, että pyrkisin vastustajani nolaamiseen ja vaijentamiseen?⁹⁴ Nimenomaan intensiivinen lähiluku kannusti ottamaan vastaan demokratian radikalisoinnin haasteen, jatkuvan omien näkemysten testaamisen ja selkeyttämisen diskursiivisessa kamppailussa.⁹⁵

Nykypuolueiden ja medioiden pyrkimys sidonnaisuuksista vapaiksi ei ole radikaalin ja pluraalin demokratianäkemyksen mukaista, koska se edellyttäisi etäisyyden ottoa, objektivoitumista alkuperäisen radikaaleista tavoitteista. Lopputulos ei olisi

⁹² Mouffe 2009 (2000), 136.

⁹³ Mouffe 2018, 10.

⁹⁴ Mouffe 2009 (2000), 117.

⁹⁵ Mouffe 2018, 92.

Mouffin tavoitteen mukainen ”aikuistunut demokratia” ilman vanhanaikaisia rintamalinjoja, vaan uusien tulemista esimerkiksi 1900-lukua leimanneen vasemmisto-oi-keisto-jaon tilalle. Mouffe mainitsee esimerkkeinä 1960-luvun lopulta alkaen terävöi-tyneet uskonnolliset, nationalistiset, etniset ja muut identiteettitekijöihin liittyvät erot.⁹⁶

”Meidän” ja ”heidän” sekä ajankohtaisen radikaalidemokratian taustalla on Sig- mund Freudin psykoanalyysi: myyttinen, alitajunnassamme vaikuttava Eros, ”joka pitää kaikkea yhdessä tässä maailmassa.” Eros vaikuttaa joko syvää kiintymystä tai vihamielisyyttä ja edistää näin myös kiihkeää vastakkainasettelua.^{97,98} Kollektiiviset identiteetit muodostuvat aina ”me-he”-asetelmiksi, jossa muodostumassa oleva ”me” hahmottaa ja rajaa ensin ”heidät”.

Liberaaliin demokratiaan kuuluva yksilökeskeisen ja demokraattisen logiikan välinen jännite sekä siitä nouseva Schmittin pessimistinen ja Mouffin optimistinen tulevaisuusvisio ovat konfliktissa vallalla olevan toiveen kanssa, jonka mukaan ihmis- kuntaa kautta historian vaivanneet antagonistiset erot olisivat oikeasti katoamassa.⁹⁹

3.2 Identifikaatioiden täysi kirjo tavoitteena

Lähilukukertoihin kuuluivat työskentelyssäni Pöysän kuvaaman esimerkkiprosessin tavoin käsinkirjoitetut muistiinpanot, alleviivaukset sekä marginaaleihin ja erillisiin vihkoihin tehdyt merkinnät ja vastaväitteetkin. Ymmärryksen lisääntyessä huomasi myös sanoittavani uudelleen Mouffin ajatuksenjuoksua. Näin kävi esimerkiksi pa- neutuessani ”konfliktuaalisen konsensuksen” käsitteeseen.¹⁰⁰ Perinteinen konsensus näyttäytyy perustuvan uskoon asioiden ”ontologisesta” oloilasta, joka olisi ainakin periaatteessa löydettävissä. Kutsun sitä ”staattisen konsensuksen” etsinnäksi. Radi- kaalidemokratian näkökulmasta kaikki legitiimit vaihtoehdot olisivat kuitenkin olleet mahdollisia. Siksi Mouffe kutsuukin konsensuksia ”konfliktuaalisiksi”, koska hävi- ölle jääneet eivät lakkaa muistuttamasta vaihtoehdostaan varsinkin, jos tavoitteisiin ei päästä niin kuin kuviteltiin. Jokainen valtaa havitteleva sosiaalisen järjestyksen malli on luonteeltaan hegemoninen ja siksi yksimielisyyden sijasta pysyvää on vain dis- kursseissa uudistuva, dynaaminen käsitys siitä, mikä on oikein ja mikä väärin. Poliit- tisiä ratkaisuja tehtäessä, joko näennäisen yksimielisesti tai äänestyksen jälkeen, kyse on aina voimasuhteiden väliaikaisista tasapainoiloista.¹⁰¹

Hyvin toimiva demokratia haastaa yhteenottoihin parhaista poliittisista posi- tioista. Jos ”poliittisuuden” kukoistusta rajoitetaan tai moninaisuus jopa kielletään, on

⁹⁶ Mouffe 2009 (2000), 114.

⁹⁷ Mouffe 2018, 72–73.

⁹⁸ Freud 1922, 37–40.

⁹⁹ Mouffe 2009 (2000), 45.

¹⁰⁰ Mouffe 2013, 8.

¹⁰¹ Mouffe 2013, xi.

todennäköistä, että demokraattiset kamppailut muuntuvat essentiaalisten identifikaatioiden väliseksi kiistoiksi. Liian suuren painoarvon antaminen konsensuksille johtaa apatiaan ja poliittisen osallistumisen heikentymiseen,¹⁰² ja myös uudenlaisten ryhmitymien syntymiseen oikealle ja vasemmalle ilmentämään erojen värittämää todellisuutta. Samankaltainen kehitys on mahdollinen myös kirkossa muistaen kuitenkin, että pettymykset vapaaehtoisessa uskonnollisessa yhteisössä saavat purkautua myös eroina ja mahdollisesti liittymisinä kilpaileviin uskonyhteisöihin. Kirkosta voi erota, toisin kuin kunnasta tai valtiosta.

”Vanhan liiton” vasemmistolaisena¹⁰³ Chantal Mouffe pitää sosialidemokraatteja itse syyllisinä oikeistosiiven tai suomalaisittain ”oikeistopopulismin” nousuun parin viime vuosikymmenen aikana. Syynä on todellisia vaihtoehtoja tarjoamaton moderni vasemmistolaisuus, joka ei haasta uusliberaalia kapitalismia. Tällainen kohti keskustaa hakeutuva jälkipoliittinen vaihe käynnistyi lännen vasemmistopiireissä Neuvostoliiton ja sen satelliittivaltioiden romahtamisen jälkeen.¹⁰⁴

Poliittiset pyrkimykset koko diversiteetissään heijastelevat ihmisten vaihtelevia käsityksiä niin tavoitteista kuin parhaista menetelmistäkin tavoitteisiin pääsemiseksi. Konsensuksista poissuljetut ovat aina valppaina ja heillä on mahdollisuus osoittaa juuri luodun ”rauha meidän ajaksemme” -tyyppisten ratkaisujen heikkoudet. Pluralistisessa demokratiassa tyytymättömyys yhteisesti sovittuihin eettis-poliittisiin periaatteisiin ei ole vain legitiimiä vaan myös välttämätöntä. Identifikaatioiden täysi kirjo ja moninaisuutta arvostava poliittinen ilmapiiri muodostavat demokraattisen politiikan perustan, jossa poliittisuudesta johtuvat tunteet ja intohimot voivat saada demokraattisen ilmiasun.¹⁰⁵

Agonistiseen vuorovaikutukseen kuuluu vastustajan arviointi poliittisin, ei moraalisin kriteerein. Poliittinen vastustaja ei ole ”paha” vaikka hän kyseenalaistaisikin keskeiset enemmistöpäätökset ja poliittisen hegemonian.¹⁰⁶ Erimielisyydet eivät pääty ”pulinat pois” -komentolla vaan ne ovat aina estämässä aikaansaadun enemmistöratkaisun täyden toteutumisen. Paradoksaalisesti juuri tämä palvelee Mouffen mukaan demokratiaa. ”Poissulkeminen pitää diskurssin käynnissä ja estää totaalisen, muuttumattoman yhteiskuntajärjestyksen syntymisen.”¹⁰⁷

¹⁰² Mouffe 2013, 7.

¹⁰³ Mouffe 2018, 9.

¹⁰⁴ Mouffe 2005, 71–72.

¹⁰⁵ Mouffe 2013, 8.

¹⁰⁶ Mouffe 2005, 120–121.

¹⁰⁷ Petman 2010, 301.

4 TUTKIMUKSEN LÄHDEAINEISTOT

Tässä työssä tarkastelen kansankirkon jäsenkatoa, keskustelukulttuuria ja linjasta käytävää kamppailua radikaalin ja pluraalin demokratian eli radikaalidemokratian näkökulmasta. Se tarkoittaa sillä erilaisten ”poliittisten” pyrkimysten ja käsitteiden sisältöihin liittyvien tulkintojen päättymätöntä kamppailua. Mouffe määrittelee poliittisuuden jokaisen ”me” ja ”he”-ryhmän edustaman sosiaalisen järjestyksen perusominaisuudeksi. Jokaiseen niihin sisältyy perustavaa laatua olevia heikkouksia. Silti ne kaikki ovat luonteeltaan hegemonisia.¹⁰⁸ Demokratian radikalisoinnin taustalla on usko siihen, että mikään poliittinen ohjelma ei ole lopullinen ratkaisu. Joka suuntaan avoin, radikaali kamppailu on takaa sen, että mikään ryhmä ei pääse täyttämään demokratian ydintä, eikä saa siis autoritääristä asemaa.

Tutkimukseni keskeiset lähdeaineistot ovat Chantal Mouffen yhdessä Ernesto Laclauin kehittämää demokratian radikalisointia popularisoivat teokset sekä kansankirkon sisällä vaikuttavien herätysliikkeiden johtajien antamat vastaukset kysymyksen kirkollisen keskustelukulttuurin tilasta. Rinnastan tässä työssä herätysliikkeet yhteiskunnallista keskustelua ylläpitäviin kansalaisjärjestöihin. Herätysliikkeet rinnastuvat määritelmällisesti täysin muuhun vapaaehtoisvoimin puolueiden rinnalla vaikuttavaan kansalaistoimintaan. Näin ollen ne ansaitsisivat kirkon sisällä vastaavan kokemusasiantuntijan statuksen, jollaisen valtio ja kunnat, ovat suoneet yhteiskunnan eri sektoreita kriittisesti seuraaville järjestöille.

Hyvinkin tarkalleen kuluneen neljän vuosikymmenen aikana kirkko on kärsinyt merkittävästä jäsenkadosta. Samaan aikaan sen toimintakulttuuri vaikuttaa poliittistuneen. Klassinen uskonopillinen paradigma, missionäärinen pyrkimys, näyttää vaihtuneen liberaalin moniarvoisuuden suosimiseen. Hegemonisessa asemassa vaikuttaa olevan näkemys, jonka mukaan kristikuntaa lähes kaksi vuosituhatta yhdistäneet periaatteet ovat syynä varsinkin urbaanien nuorten aikuisten kaikkoon kirkosta.

Poliittisuuden näkyväksi tulo on radikaalidemokratian näkökulmasta välttämätöntä. Myös monet kristinuskoon liittyvät käytännöt ovat olleet tulkinnallisia kautta

¹⁰⁸ Mouffe 2013, 130-131.

aikojen. Uutta viime vuosikymmeninä on ollut kirkon johdon taipuminen muokkaamaan yhä uudelleen keskeisiä opetuksiaan muusta yhteiskunnasta tulevien paineiden alla. Kirkollista mediaa seuratessa saattaa syntyä mielikuva, että suunnilleen kaikki mitä tapahtuu ihmisten tahdosta, on luonnollista ja siis kristillistä. Kirkossa vielä alle sata vuotta sitten korostettu periaatteellisuus, hengellinen kilvoittelu luonnollisten halujen ja kymmenen käskyn¹⁰⁹ kiteyttämien periaatteiden välillä ja lähetystyö tuntuivat käsitteiden klassisissa merkityksissä kuuluvan menneeseen aikaan.

Kirkollisesta uutisoinnista, jopa seurakuntien itsensä julkaisemia medioita seuraava saattaa päätyä käsitykseen, että kirkon itsensäkin mielestä jäsenkadon syynä olisi opillinen konservatismi. Sen keskeiset elementit ovat olleet usko Raamatun saanaan jumalalliseen alkuperään, varhaisten kirkkoisien sekä luterilaisten tunnustuskirjojen auktoriteettiä kirkon opillisina ankkureina. Konservatismia ovat runsaan kahden vuosisadan aikana Suomessa edustaneet erinimiset herätysliikehdinnät, jotka alkoivat rekisteröityä yhdistyksiksi 1800-luvulla. Kaikki niistä eivät kuitenkaan profiloitu enää samalla tavalla hengellistä heräämistä korostaviksi liikkeiksi, kuten vielä syntyäaikoinaan.

Esitän tässä työssä, että konservatiivisen kirkollisen kansalaistoiminnan sijaan perussyy kirkon suosion laskuun tänä aikana on radikaalidemokraattisen teorian peräänkuuluttama keskustelukulttuurin puutteellisuus. Yhä avoimemmaksi tulevissa liberaaleissa yhteiskunnissa myös kirkollisten paradigmojen olisi syytä tunnustaa toinen toisensa legitimeinä kilpailijoina, Mouffin teoriassa agonistinen pluralismi.¹¹⁰ Hegemoniseen asemaan poliittistumisen myötä päässyt liberaali kristillisyys haluaa torjua periaatteellisen lähestymistavan katsoen sen vieroittavan etenkin nuoria aikuisia.

Keskustelukulttuurin nykyolemusta selventääkseni lähetin yhteensä kymmenelle kirkon piiristä valitsemalleni joukolle herätysliikkeiden ja lähetysjärjestön edustajia kysymyksen, millaisena ne kokevat kirkon sisäisen keskustelukulttuurin. En yllätynyt siitä, että sain aluksi vain kolme ja jälkeempään vastaamattomille soittaen vielä yhden kirjallisen vastauksen. Vastauksia tuli lähinnä konservatiiviseen laitaan asettuvilta järjestöiltä.

Tutkimukseni teoriakirjallisuutena ovat Mouffin viisi kirjaa sekä hänen yhdessä Ernesto Laclau'n kanssa vuonna 1985 julkaisema ”Hegemony and Socialist Strategy - Towards a Radical Democratic Politics” -teos vuoden 2014 painoksena. Siitä on sittemmin tullut jälkimarksilaisten yhteiskuntateorioiden klassikko. Sen keskeinen teesi on, että varsinaiset vallankumoukset ovat epätoivoisia yrityksiä taata yhteiskunnallinen ja globaali rauhantila jonkin järjestelmän avulla. Autoritaarisen järjestyksen sijaan demokratian tulee radikalisoitua, jotta erilaiset poliittiset ryhmät ja saavat äänensä kuuluviin.

¹⁰⁹<https://selko.evl.fi/usko-ja-elama/kymmenen-kaskya/>

¹¹⁰ Mouffe 2009 (2000), 134–135.

Hegemoniatason muutoksia uusliberaalissa todellisuudessa voidaan saada aikaan parhaiten silloin, kun hegemonian suhteen altavastajaan asemassa olevat ryhmät löytävät toisensa ja muodostavat "samanarvoisten ketjun". Pelkkä työväenluokan voima ei yksin riitä aikaansaamaan tarvittavia muutoksia pluralistisissa demokratioidissa.¹¹¹ Liberaalidemokratian lopullinen tavoite ei kuitenkaan ole hegemonia sinänsä vaan moninaisten hegemonisten pyrkimysten päättymätön agonistinen kiistely ilman että mikään niistä saa pysyvän jalansijan demokratian ytimeksi.

Radikaali moniarvoisuus kätkee sisäänsä niin työläiset, feministit, etniset ja sukupuolivähemmistöt, maahanmuuttajat vaatimuksineen: sen ulkopuolelle jäävät vain demokraattisen yhteiskunnan perustavimpien instituutioiden hylkääjät, kuten terroristit. He eivät ole legitimejä vastustajia.¹¹² Mitä tehdä heidän kanssaan, se jää radikaalidemokraattisen kiistelyn yhdeksi tärkeäksi teemaksi.

Myös tämän päivän kirkko voidaan nähdä radikaalisti toisistaan poikkeavien teologisten kamppailujen kehtona. Antagonistisesti kiistelevät kirkon liberaalit ja konservatiivit pitävät toinen toistaan syyllisenä kirkon jäsenkatoon. Vastapuolen olemassaolon ohella erojen syynä nähdään molemmissa leireissä pluralistinen julkisuuskuva, josta on seurannut uskottavuusongelma. Näen pluralismin kuitenkin poisjuurimattomana seurauksena kirkon poliittistumisesta, jonka kirkon hallinto on nähnyt ilmeisesti parhaaksi keinoksi hidastaa jäsenmäärän laskua yhtä korkeammin koulutuksessa kansassa.

Koska poliittistumista on kuitenkin pidettävänä pysyvänä ilmiönä kirkossamme, näen demokratian radikalisoinnin ainoaksi vaihtoehdoksi pitää kiinni ja parhaimmillaan jopa lisätä jäsenyyttä yhteisössä, josta voi myös erota mutta jonka toiminnan focus koskettaa kaikki. Kaikkien uskon tulkitsijoiden olisi saatava äänensä kuuluviin ilman, että ketään pidetään moraalittomana "veneeseen keikuttajana." Tämä kirkollisessa keskustelussa käytetty kielikuvaa voidaan nähdä sovelluksena muussa yhteiskunnassa käytetystä "populistisesta puheesta", jonka käytön tässä ajassa voi nähdä myös keinona torjua liberaalin hegemonian vastustusta. Mouffe sen sijaan haluaa puhdistaa "populismia" sille annetuista moraalisesti arveluttavista konnotaatioista ja nähdä sen tehokkaana strategiana formuloida poliittiset viestit helppotajuiseen muotoon.¹¹³

Lajittelen itse teoriaa kuvaavat kirjat niiden Mouffeen käyttämän käsitteistön selkeyden näkökulmasta siten, että tärkein niistä on vuodelta 2013 peräisin oleva "Agonistics. Thinking the World Politically" (2013). Se on tavallaan synteesi ja samalla sangen selkokielineen esitys hänen tähänastisesta ajattelustaan. Seuraavalle sijalle asetan viisi vuotta myöhemmin ilmestyneen, käsitettä "populismi" uudesta, arvoneutraalista näkökulmasta esittelevä teos "For a Left Populism" (2018). Sitten tulevat varsinaiset läpimurron vuosikymmeninä 1990–2010 synnytyt "On the Political"

¹¹¹ Mouffe 2013, 133–134.

¹¹² Petman 2010, 319.

¹¹³ Mouffe 2018, 5, 35, 83.

(2005) sekä "The Democratic Paradox" (2009, alun perin 2000) sekä uusimpana vuonna 2020 ilmestynyt, 1980- ja 90-lukujen esseistä koottu ja tuoreella esipuheella varustettu "The Return of the Political" (1993).

Tämän lisäksi koin tarpeelliseksi hankkia kirjastooni toistaiseksi edustavimman Mouffea suomen kielellä kommentoivan artikkelin: "Chantal Mouffe: Samanmielisten oikeutta erimielisessä maailmassa". OTT Jarna Petmanin 31-sivuinen artikkeli on julkaistu Tutkijaliiton Episteme-sarjassa vuonna 2010. Rohkenen ajatella pro gradu -työni olevan Petmanin artikkelin ohella kontribuutio myös demokratian tulevaisuudesta suomen kielellä käytävään keskusteluun.

Kirjallisuusluettelossani ovat lisäksi Mouffeen usein viittaama Carl Schmittin "Poliittisen käsite", jonka suomennos perustuu Schmittin vuoden 1932 painokseen sekä professori emeritus Kari Palosen "Parlamentarismi retorisenä politiikkana". On kiinnostavaa todeta Palosen ansiokkaasti taustoittaman brittiläiseen parlamentarismiin yhteensopivuus Chantal Mouffeen ajattelun kanssa, vaikka he eivät suoraan toisi-aan mainitsekaan. Selkeä yhteys Palosen ja radikaalidemokraattisen ajattelun välillä näkyy esimerkiksi silloin, kun Palonen kirjoittaa filosofien valtaviiran Platonista Habermasiin näkevän kiistelyn enemmän tai vähemmän häiriö- tai uhkatekijänä tai korkeintaan ilmaa puhdistavana ohimenevänä hetkenä, jonka jälkeen palattaisiin uuteen ja korkeampaan konsensukseen.¹¹⁴

Mouffeen tavoin Palonen näkee, että poliittinen toiminta, kaikenlainen kiistely siitä "mitä asioille tulisi tehdä", on kaikin puolin kannatettavaa. Parlamenteissa edustajat joutuvat tarkastelemaan asioita vastakkaisista näkökulmista. Poliittiset kamppailut havainnollistavat samalla sen, että kaikkiin esityslistan asioihin sisältyy vaihtoehtoisuutta, samalla kun niiden yhteydessä kiistellään vallasta. Palosen mukaan poliitikot Suomessa joutuvat väistämättä kohtaamaan tšekäläiseen ajatteluun syvälle juurtuneen vaihtoehtottomuuden kulttuurin. Sen mukaisesti on ikään kuin luonnollista, että poliitikot puhuvat mielellään ainoista oikeista vaihtoehdoista ja kehityksen linjoista, vaikka tietävät "heillä" olevan vastaavasti omat visiot asioiden tilasta ja tulevaisuudesta.

Jos haluamme puolustaa demokratiaa, on Palosen mukaan korkea aika kyseenalaistaa yhdenmukaista ajattelua peräänkuuluttava kulttuuri vaihtoehtojen, pelin ja näiden malliesimerkin, politiikan nimissä. Jo esityslistojen asiavalinnat ovat poliittisia ja päätösesityksistä huolimatta aina avoimia kysymyksiä luottamushenkilöiden näkökulmasta.¹¹⁵ Itsestäänselvyyksien kyseenalaistamisen ja vaihtoehtojen menestyksenkään esille tuomisen voi katsoa tarkoittavan populistisen strategian hyödyntämistä Chantal Mouffeen käsitteelle antamassa merkityksessä. Hänelle se on selkokielen tapa tehdä politiikkaa, ei poliittinen ohjelma itsessään.¹¹⁶

¹¹⁴ Palonen 2002, 13.

¹¹⁵ Palonen 2002, 111.

¹¹⁶ Mouffe 2018, 10.

Hannah Arendtin ”Vita Activa - Ihmisenä olemisen ehdot” (2002) sekä vuonna 2016 suomeksi julkaistu ”Eichmann Jerusalemissa” ansaitsevat päästä myös esille käsiteltäessä radikaalidemokraattista teorianmuodostusta. Arendt edustaa Mouffen tuotannossa filosofien valtavirtaa. Hänelle ihmisen moninaisuus - pluralismi - on sinällään totta mutta johtopäätökset poikkeavat ratkaisevasti Mouffen näkemyksestä.¹¹⁷ Arendt näkee Jürgen Habermasin tavoin poliittisen pelikentän ”julkisena tilana”, paikkana, jossa perinteinen konsensus, yksimielisyys ilman jälkeensä kuultavia so-raääniä voidaan saavuttaa, jos vain käytännön esteistä päästäisiin eroon. Kyse on ennen muuta erimielisten mahdollisuudesta istua saman pöydän äärelle, esittää näkemyksensä ja samalla kuunnella huolellisesti kansakeskustelijoita ja heidän perustelujaan. Mouffen mukaan yksimielisyys mahdollisena tavoitteena edellyttää antagonismin poisjuurimattomuuden kieltämistä ja oletusta ihmisen perushyvydestä.¹¹⁸

Mouffe näkee kiistelevän poliittisuuden juurisyyn olevan syvällä intohimojemme ja tunteidemme syövereissä, josta syystä rationaalinen konsensus on käytännössä mahdottomuus.¹¹⁹

Suomen valtakirkon tilannetta pohtiessani Chantal Mouffen ajattelun ohella tärkeäksi teokseksi muodostui ”Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen”, Peter Bergerin ja Thomas Luckmannin klassikko vuodelta 1966. Mouffen kirjoittaessa kollektiivisten identiteettien diskursiivisesta muodostumisesta ajasta ja paikasta riippuen, Berger ja Luckmann toteavat saman asian kirjoittaessaan ihmisten yhdessä tuottavan inhimillisen maailman kaikkine sosiokulttuurisine ja psykologisine muodostumineen. Heidän edustamallaan konstruktionismilla voi katsoa olevan selviä yhtymäkohtia poliittistuneen kirkon pluralistiseen todellisuuteen. Lisäksi Berger ja Luckmann eivät sulje pois ”perusta-ajattelua” eli ”perimmäisiä” sosiaalisesti muokkautumattomia olioita.¹²⁰

Näin ollen myös tiukan periaatteellisten herätysliikkeiden edustajilla tulee olla paikkansa liberaalien uudistajien ja pragmaattisten kansankirkon puolustajien rinnalla kirkon tärkeimmissä suunnitteluelimissä, sikäli kun kirkko haluaa pitää kiinni kansankirkon statuksestaan. Bergerin ja Luckmannin mukaan kaiken inhimillisen toiminnan totunnaistumisesta on enää lyhyt harppaus instituutioitumisen ja objektivoitumisen kautta lopulta reifikoitumiseen, esineellistymiseen.

Ratkaiseva kysymys niin yhteiskunnan kuin kirkonkin kannalta olisi tämä: vieläkö ja millä keinoin yksilö kykenee säilyttämään tietoisuuden siitä, että todellisuus objektivoituneenakin on ihmisen nykyisen kaltaiseksi tekemä ”ja näin ollen yhä uudelleen ihmisten tehtävissä.”¹²¹ Tämä lause rinnastuu Mouffen kuvailemaan liberaalidemokraattiseen prosessiin. Antagonistiset pyrkimykset estävät harmonian toteutumisen. Jos ”poliittiseen” kuuluvia jännitteitä ei nähtäisi julkisuudessa, oltaisiin tiellä

¹¹⁷ Arendt, Hannah 2002 (1958), 19–20.

¹¹⁸ Mouffe 2013, 10–11.

¹¹⁹ Mouffe 2005, 26.

¹²⁰ Berger, Peter L. & Thomas Luckmann 1966 (1994), 228.

¹²¹ Berger & Luckmann 1966 (1994), 104.

totalitarismiin. Jokin tai jotkut tulevat aina suljetuksi ulkopuolelle tehtäessä pakollisia päätöksiä poliittisessa todellisuudessa, koska täydellinen näkemysten yhteensovittaminen on mahdotonta. Toisaalta poissulkeminen pitää yllä jatkuvan diskurssin demokraattisten yhteiskuntien sisällä estäen totalitaristisen järjestyksen syntymisen.¹²² Pluraali ja radikaali demokratia on parhaillaan silloin, kun se on vasta tuloillaan, koska konfliktit ja antagonismit estävät joka tapauksessa sen täyttymyksen.¹²³

Jäsenkatoa vastaan taistelevan kirkon hallinto voi edelleen joko palata pitämään kiinni perinteisistä fundamenteista tai sitten luopua niiden pyhyiden korostamisesta, torjuen samalla fundamentit ja niitä kannattavat konservatiivit. Eräänlainen kirkon kolmas tie olisi ovien avaaminen apposen selälleen radikaalidemokraattiselle diskurssille. Tässä mallissa kirkko ei sellaisenaan olisi enää uskonyhteisö vaan se tarjoaisi suojan kaikenlaiselle hengelliselle etsinnälle sen ohella, että se tarjoaa resurssineen suojan myös kirkon perinteisiä tunnusmerkkejä, sakramenteja, käskyjä ja muita perinteisiä fundamenteja arvostaville jäsenilleen. Poliittistumisen legalisointi voi olla jäsenkadon näkökulmasta kiinnostavin näköpiirissä oleva alusta uusille strategisille pohdinnoille.

Luterilaisuuden kuuluva ristiriita, kunnioittaako ristiriitatilanteissa enemmän vallitsevan esivallan vaatimuksia vai Raamatun sanaa, jakoi Saksan evankelista kirkkoa rankasti 1930-luvun puolivälistä toisen maailmansodan loppuun asti. Kirkkolain mukainen kirkon itsenäisyys sekä kaikenlaisten kirkon puolesta esitettävien näkemysten tasa-arvoisuus olisi syytä ottaa vakavasti tässä työssä esiteltävän demokratiamallin valossa. Evankelisluterilaisten kirkkojen taipumuksesta korostaa uskollisuutta esivallalle ikävin esimerkki löytynee toisen maailmansodan aikaisesta Saksasta. Evankelinen kirkko jakautui käytännössä ”saksalaisiin kristittyihin” johtajanaan valtakunnanpiispa Ludwig Müller¹²⁴ sekä konservatiivisraamatulliseen tunnustusrintamaan, jonka edustajista tunnetuin lienee teologian tohtori Dietrich Bonhoeffer. Edellinen päätyi itsemurhaan heinäkuussa 1945 kansallissosialistisen järjestelmän kaaduttua. Natsihallinto teloitti Bonhoefferin viimeisimpien Hitleriä vastustaneiden salaliitolaisten joukossa huhtikuussa 1945.¹²⁵

Kirkon tutkimuskeskuksen (KTK) julkaisuista työni kannalta kiinnostavimmat ovat olleet ”Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko” vuodelta 2016 sekä viimeisin nelivuotiskertomus: ”Uskonto arjessa ja juhlassa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2016–2019”. Chantal Mouffen radikaalidemokraattisen ajattelun keskeinen tukipilari on psykoanalyysin klassikko Sigmund Freud, jonka teksteihin hän useasti viittaa suurin poiminnoin. Siksi otin lähdeluetteloon internetin kautta vapaasti jaossa olevat ”Group Psychology and The Analysis of Ego” sekä ”Civilization and it’s Discontents”.

¹²² Petman 2010, 301.

¹²³ Mouffe 2020 (1993), 8.

¹²⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Ludwig_M%C3%BCller

¹²⁵ <https://uskotoivorakkaus.fi/teemat/saints-and-sinners/dietrich-bonhoeffer-vastuullisuus/>

Chantal Mouffe määrittelee ”poliittisuuden” antagonismin ontologiseksi ulottuvuudeksi. ”Politiikalla” hän tarkoittaa käytäntöjä, diskursseja ja instituutioita, joiden tehtävä on organisoida inhimillistä kanssakäymistä.¹²⁶ Mouffe ja Laclau alleviivaavat Hegemony and Socialist Strategyn vuoden 2014 painoksen johdannossa, että politiikka ei voi radikalisoida ilman kamppailujen tiedostamista. Se taas edellyttää ”antagonismin poisjuurimattomuuden” hyväksymistä. Olemme filosofisesti ”pahoja”, erimielisiä niin tavoitteista kuin keinoistakin niihin pääsemiseksi, emmekä ”hyviä”, jolloin vain ulkoapäin tulevat negatiiviset ärsykkeet olisivat estäneet meitä toteuttamasta väkivallatonta paratiisillista maailmanjärjestyksestä.¹²⁷

Viitisen vuosikymmentä sitten kirkko kuuli herkällä korvalla 1960- ja -70-lukujen vaiheessa ensin poliittisesti ja pian myös teologisesti radikalisoitunutta nuorisoa. Uuden testamentin eksegetiikan professorina vuosina 1975–2006 toimineen Heikki Räisäsen ja hänen käyttämänsä historialliskriittisen tutkimusmetodin on katsottu vaikuttaneen merkittävästi liberaaliin paradigmatkäänteeseen toteutumiseen Suomen kirkossa.^{128,129}

4.1 Agonistics – johdatus demokratian radikalisointiin

Chantal Mouffen viime vuosikymmenellä ilmestyneet kirjat ovat selkokielinen kooste sekä tutkijoille että tavalliselle kansalaiselle hänen neljä vuosikymmentä edustamastaan radikaalidemokraattisesta ajattelusta. ”Agonistics - Thinking the World Politically” (2013) koostuu viidestä Mouffen esseestä. Kuudes ja viimeinen luku on journalistiseen tapaan toteutettu haastattelu, joka on julkaistu alun perin jo vuonna 2007. Se on selkeäpiirteinen esitys radikaalidemokratian synnystä ja kehityksestä ilmestymishetkeen saakka.

Johdannon alussa Mouffe toteaa kunkin viiden kappaleen sisältävän oman pääteemansa, joita hän käsittelee ”poliittisella” tavalla. Radikaalidemokratiaa globaalilla tasolla, ”pluriversumissamme”, puolustaessaan hän sanoo, että esimerkiksi ihmisarvo ja ideaali yhteiskuntajärjestys voivat hahmottua varsin eri tavoin erilaisissa yhteiskunnallisissa konteksteissa. Liberaalidemokraattisen mallin taustalla on juutalaiskristillinen traditio. Juuri siksi sitä ei ole syytä edellyttää koko maailmalta ainoana tavoitteellisenä tapana organisoida sosiaalista kanssakäymistä. Esimerkiksi yhteisöllisyys ja harmonia voidaan itäisissä vanhoissa kulttuureissa nähdä merkityksellisimpänä arvona toisin kuin länsimaissa, joissa yksilön vapaus toteuttaa itseään valtiovallan kustannuksella ja suojeluksessa nähdään sosiaalisen elämän viimeisenä sanana.¹³⁰

¹²⁶ Mouffe 2009 (2000), 101.

¹²⁷ Laclau & Mouffe 2014, xvii; Keegan 2010, 101–102.

¹²⁸ <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/heikki-raisanen-mita-tapahtuu-kun-kuolet/>

¹²⁹ <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/raamatuntutkija-heikki-raisanen-viimeinen-haastattelu#674e4929>

¹³⁰ Mouffe 2013, 29–32.

Euroopan Unionin (EU) haaste on yhtenäisyyden ja moninaisuuden välinen jännite, yhteisöllisyyden muodostuminen, joka jättäisi tilaa myös radikaalidemokratian edellyttämälle sovittamattomalle erilaisuudelle.¹³¹ Mouffe pitää lujasti kiinni ihmisen perusolemukseen ja samalla demokratian ontologiaan sisältyvästä radikaalin negatiivisuuden teesistä.¹³² Taustalla on ihmisyyteen kuuluva minä-keskeisyys ja toisaalta ryhmäidentiteetin syntyprosessi. Sen taustalla taas on Sigmund Freudin näkemys maailmasta passioiden ja intohimojen temmellyskenttänä, jossa potentiaalisesti samanmieliset ihmiset ensin lähestyvät toisiaan viettien, "Eroksen" ohjaamina, liittoutuvat ja tekevät samalla pesäeron "heihin."¹³³

Freud ja Mouffe puhuvat periaatteellisista jaoista, rintamalinjoista ihmisryhmien välillä, joita ei mitenkään voi ylittää eikä madaltaa järjellä perustellen. Näistä syistä myös taisteleva antagonismi eri muodoissaan on aina mahdollinen lähtökohta ratkottaessa ihmisten ja ryhmien välisiä suhteita. Jotta konflikteilta vältyttäisiin, tavoitteena tulisi olla kamppaileva, jopa ystävällismielinen, agonistinen suhde toisinajatteleviin, koska ilmiönä "he" ei katoa.

Paradoksaalisesti antagonismin muuntamisessa agonistiseksi suhteeksi Mouffe näyttää olevan pakotettu luottamaan ihmisten rationaaliseen valintaan, olettaen veristen kiistojen välttämisen olevan minimitahtotila kaikissa inhimillisissä ristiriitatilanteissa. Emme kuitenkaan voi olla tästä varmoja. Teorian heikkoudeksi jää kysymys siitä, miten suhtautua heihin, jotka haluavat jättäytyä agonistisen debatin ulkopuolelle. Mouffe ei kykene antamaan tähän vastauksia.¹³⁴

Euroopan Unionin Mouffe haluaisi nähdä Olivier Beaudin vuonna 2004 hahmottelemana federaaliunionina, jossa federalismi ilmenisi itsenäisten poliittisten entiteettien yhteenliittymänä. Eurooppalaisen identiteetin vahvistumisen ohella federaaliunionimalli mahdollistaisi itsenäisten valtioiden diversiteetin. Sen motto voisi olla eurooppalainen versio etnisesti ja uskonnollisesti hyvin pluralistisesta Indonesiasta, jonka kansallinen tunnuslause on "Erilaisina yhdessä",¹³⁵ vaikka Mouffe ei Indonesiaan viittaakaan. Se tarjoaisi viitekehyksen yhteistyölle globalisoituvassa maailmantaloudessa mutta muodostaisi myös olosuhteet, jossa unioniin kuuluvien valtioiden erityispiirteet voisivat säilyä ja jopa kukoistaa pakotetun yhtenäisyyden sijaan.

Kansallisen "me"-hengen kieltäminen tai pelko, että niin tulisi käymään, on Mouffen mukaan eurooppalaisen integraation vastustuksen ydinkysymys. Se on omiaan luomaan ja vahvistamaan antagonismeja myös kansakuntien välisissä suhteissa.¹³⁶ Voisiko eurooppalaisen identiteetin rakentaminen organisoitua hajautetusti,

¹³¹ Mouffe 2013, 48–49.

¹³² Mouffe 2013, xi.

¹³³ Mouffe 2013, 46–47; Freud 1922, 90–92.

¹³⁴ Petman 2010, 322.

¹³⁵ Lee, Peter, https://www.youtube.com/watch?v=O5P-t_o9M3Y

¹³⁶ Mouffe 2013, 49–50.

eri alueilla ja projektien avulla? Mouffe viittaa Massimo Cacciariin, jonka mukaan unionin hallintokin voisi olla lopulta jakautunut useisiin keskuksiin.¹³⁷

Mouffe peräänkuuluttaa EU:n tulevaisuutta hahmotellessaan agonistista konfrontaatiota, "poisjuurimattoman erimielisyyden" kaikinpuolista hyväksyntää yhteyden edellytyksenä. Varsinkin eurooppalaisessa vasemmistossa oltiin 2010-luvulle tultaessa epäuskoisia EU-organisaation halulle ja kyvyille toimia vastavoimana uusliberaalille taloudelliselle projektille. Mouffen mielestä ainoa keino lopettaa euroskeptisismi olisi luoda riittävän otolliset olosuhteet demokraattiselle kanssakäymiselle erilaisten alueellisten sekä eettisten ja poliittis-ideologisten "me"-ryhmien välillä.¹³⁸

Neljännessä luvussa käsittelyssä on otsikon mukaisesti radikaali politiikka tänään. Vertailussa ovat anarkistinen liikehdintä valtion ja muiden traditionaalisten poliittisten instituutioiden hylkäämiseksi sekä Mouffen vanhakantainen vasemmistolaisuus, johon kuuluu demokraattisten instituutioiden tukeminen mutta samalla pyrkimys vaikuttaa olosuhteisiin niiden sisältä käsin.

Radikaalidemokraattisessa mallissa ihmiset ja vastahegemoniset liikkeet ujutautuvat olemassa oleviin yhteiskunnallisiin instituutioihin rauhanomaisin keinoin pyrkien luomaan uudenlaisia hegemonioita sen sijaan, että keskityttäisiin vain tuhoamaan olemassa olevia instituutioita ilman selkeitä tulevaisuusvisioita. Anarkistisen ja radikaalidemokraattisen vasemmistolaisen aktivismin ratkaisevana erona on suhtautuminen antagonismiin: Mouffen mielestä yhteiskunnan keskeisiä instituutioita halveksivat anarkistit eivät tunnusta antagonismin poisjuurimatonta (ineradicability) luonnetta.¹³⁹

Mouffe määrittelee käsitteet "poliittinen" ja "politiikka" siten, että edellinen viittaa antagonismiin, joka on luontaista kaikille sosiaalisille yhteisöille. "Politiikka" tarkoittaa taas käytäntöjä, joilla pyritään organisoimaan inhimillistä vuorovaikutusta olosuhteissa, jotka ovat potentiaalisen konfliktuaalisia, johtuen poisjuurimattomasta antagonismista.¹⁴⁰ Tästä lähtökohdasta on ymmärrettävissä myös Mouffen "antiesentialismi." Sen mukaan objektiivisia identiteettejä, essentiaalisia olemuksia asioille ja ilmiöille ei ole, koska täydellinen objektiivisuus on ontologinen mahdottomuus. On vain erilaisia identifikaation muotoja, jotka syntyvät ja muotoutuvat yhä uudelleen suhteessa toisiinsa.

Tähän perustunee Mouffen esitys, että EU:n saattaisi olla viisasta huomioida toiminnassaan osavaltiot ja maakunnat sekä ylikansalliset identiteetit, koska kansalliset valtiot, vaikka vaikuttavatkin pysyviltä, ovat kuitenkin historiallisen kehityksen saostumia, ehdollisia ja periaatteessa häilyviä konstruktioita. Ne ovat mahdollistuneet erilaisten kielipelien kautta ja ne myös muotoutuvat diskursseissa yhä uudestaan.¹⁴¹

¹³⁷ Mouffe 2013, 50–51.

¹³⁸ Mouffe 2013, 58–59.

¹³⁹ Mouffe 2013, 15.

¹⁴⁰ Mouffe 2013, 2.

¹⁴¹ Mouffe 2013, 45.

Radikaalidemokratiassa keskeistä on ”poliittisen” ontologian määrittely. Jokainen järjestys perustuu vaihtoehtojen poissulkemiseen. Siksi poliittisen olosuhteissa tehdyille päätöksille on aina myös vaihtoehtoja. Tästä seuraa myös Mouffin kritiikki liberalismia kohtaan. Se on kykenemätön hahmottamaan todellisuuden pluralistista luonnetta. Emme voi ylittää emmekä tasoittaa ”me-he”-rintamalinjoja vaan niiden kanssa on opittava elämään. Pluralismi on perustavaa laatua oleva ilmiö jokaisessa yhteiskunnassa.¹⁴² Myös käsitys objektiivisuudesta muodostuu ja muuntuu diskursseissa hegemoniaa tavoittelevien poliittisten voimien välillä.

Tässä yhteydessä on syytä paneutua psykoanalyttikko Sigmund Freudin ajatteluun. ”Eros” ja siihen liittyvä viettimaailma saa lähtökohtaisesti samanmieliset ihmiset löytämään toisensa ja torjumaan muut. Freud kirjoittaa: ”On aina mahdollista liittää yhteen huomattava määrä ihmisiä rakkauden sitein niin kauan kuin on olemassa ihmisiä, jotka voidaan rajata pois tämän rakkauden piiristä ja suunnata heitä kohtaan aggressiomme.”¹⁴³ Järjelle avautumattomat passiot ja vietit pitävät suorastaan koko maailmaa kasassa ja vievät sitä myös salaisuudeksi jäävällä tavalla eteenpäin.¹⁴⁴ Vaikka vuonna 1939 kuolleen Sigmund Freudin tiedostamattomaan tunne-elämämme vetoava teoria lienee monen nykytutkijan mielestä vanhentunut tapa selvittää kiistoja ja antagonismia, ainakin Mouffe on siitä vaikuttunut.¹⁴⁵

4.2 Populismi on menetelmä, ei ohjelma

Vaadittaessa tutkijoita aika ajoin popularisoimaan tiedettä, tällä on haluttu tutkijoiden näkevän vähän vaivaa sen eteen, että selitettäisiin ja samalla puolustettaisiin varsinkin perustutkimusta laajojen veronmaksajapiirien ymmärtämällä tavalla. Selkokieholliset tutkijat, kuten myös periaatteistaan kiinni pitävät tai niitä kirpeästi arvostelevat poliitikot, saavat huomiota mediassa mutta ovat myös vaarassa joutua leimatuksi populistiksi sanan halventavassa sekä väritetyissä merkityksissä. Poliittiset vastustajat, valtavirtaista lähestymistapaa edustavat tutkijat sekä kaupallinen media, jolle vastakainasettelut itsessään ovat lukuarvoa lisääviä uutisaiheita, ovat luoneet populismille sivumerkityksen, jota Mouffe ei hyväksy.

Mouffin avaus populismin rehabilitoimiseksi onkin hänen viimeisintä tuotantonsa edustavan kirjan, ”For a Left Populism” (2018), keskeinen teema. Samalla se on kontribuutio läntisten liberaalidemokratioiden poliittiseen keskusteluun. Hänestä on välttämätöntä tehdä pesäero median tälle käsitteelle antamaan halventavaan ja poliittiseen äärioikeistoon liitettyyn merkitykseen.¹⁴⁶

¹⁴² Mouffe 2005, 14.

¹⁴³ Mouffe 2013, 47; Freud 1930, 33.

¹⁴⁴ Mouffe 2018, 73.

¹⁴⁵ Mouffe 2013, 46; Mouffe 2018, 76.

¹⁴⁶ Mouffe 2018, 10

Iso-Britannian pääministerinä koko 1980-luvun toiminut Margaret Thatcherin onnistui kyseenalaistamaan Iso-Britanniassa ja muuallakin läntisessä Euroopassa kolme vuosikymmentä sodan jälkeen hegemonisessa asemassa olleen keynesiläisen hyvinvointivaltiomallin artikuloimalla uusliberaalin markkinatalouden puolesta selkeästi, jota hänen karismaattinen olemuksensa vielä korosti: "Vaihtoehtoja ei ole".¹⁴⁷ "Hänen strategiansa oli selkeän populistinen",¹⁴⁸ toteaa Mouffe pitäen toisaalta amerikkalaisittain vasemmistodemokraatin, Bernie Sandersin toimintastrategiaa myöskin onnistuneena populistisena.

Populismi käsitteenä on säilynyt USA:ssa Mouffen mukaan neutraalina toisin kuin Länsi-Euroopassa, jossa se herättää negatiivisia mielle yhtymiä.¹⁴⁹ Väitän, että populismi-käsitteen poliittisesti yksipuolinen värittyneisyys on edistänyt Suomessakin jälkipoliittista kehitystä johtaen perinteisten puolueiden samankaltaistumiseen. Näen sen taas vaikuttaneen uusien puolueyhmittymisen syntymiseen vasemmiston ja oikeiston ääripäihin. Aluksi syntyi Vihreät, joka keskittyi 1980-luvulla ensin ympäristöteemoihin, sitten lyhyen aikaa vammaispalveluihin ja 2000-luvulla leimallisesti identiteetteihin. Sen vastapainoksi edesmenneen Suomen Maaseudun Puolueen jatkaja, Perussuomalaiset, pelmahti äänivyöryn myötä poliittisten puolueiden eturiviin vuoden 2011 eduskuntavaaleissa.

Läpi vajaan satasivuisen populismia käsittelevän kirjansa Mouffe välttelee lähetökohtaisesti liittämistä "populismia" kumpaankaan poliittiseen laitaan. Hän toteaa oikeiston osanseen ensimmäisenä hyödyntää jälkipoliittisen ajan haasteen omannäköisellä populismillaan. Nyt olisi vasemmiston korkea aika ottaa käyttöön sama strategia, jonka seurauksena äänestäjillä olisi varaa valita todellisista vaihtoehtoista. Vaihtoehdot isoissa ja pienissä kysymyksissä ovat välttämättömiä, koska hyvin toimiva demokratia edellyttää niitä. Jos vaihtoehtojen välillä ei käydä kiistaa eduskunnissa tai kirkkopoliitikassa, todelliset erot tulevat aikaa myöten näkyviin joko mielenosoituksissa tai kirkosta eroamisina.¹⁵⁰

Äärioikeistolaiseksi leimattu populismi on Mouffen mukaan paradoksaalinen seuraus siitä, että työväenpuolue, sosialidemokraatit muualla Euroopassa sekä demokraatit USA:ssa antautuivat reallisosialismin sorruttua toistamaan mantraa voittoa sasta kapitalismista, jolle ei ole enää vaihtoehtoja. Työväenpuolueiden eliitit alkoivat vieroksua vanhakantaisena pitämäänsä vasemmistolaista retoriikkaa. Siitä seurasi jälkipoliittinen tyhjiö ja Mouffen kuvaama "populistinen tuokio"¹⁵¹, otollinen hetki haastaa vallitseva hegemonia menestyksellisesti.

Kesä-heinäkuun vaihteessa vuonna 2017 Hampuriin kokoontuneiden G20-maiden johtajien neuvonpitoa varjostivat muun muassa satojen poliisien loukkaantumisia

¹⁴⁷ Mouffe 2013, 131.

¹⁴⁸ Mouffe 2018, 29.

¹⁴⁹ Mouffe 2018, 81.

¹⁵⁰ Mouffe 2018, 91.

¹⁵¹ Mouffe 2018, 11

aiheuttaneet vasemmistolaiset mielenosoitukset globaalia markkinataloutta ja sen oletettuja kielteisiä seurauksia vastaan.^{152,153} Suomen mediassa suhteellisen vähän huomiota saaneita mellakoita voi pitää modernin vasemmiston nuorisosiiven reaktiona globaalin finanssitalouden voittokululle, haaveille uudesta uljaasta tulevaisuudesta ilman työn ja pääoman sekä muiden erojen välisiä ristiriitoja.¹⁵⁴

Globaali finanssikapitalismi on tavallaan julistettu ainoaksi oikeaksi talouspoliittiseksi järjestykseksi niin Euroopassa kuin USA:ssakin. Tämän vaihtoehdottomuuden harhan takia Mouffe haastaa vasemmiston ottamaan käyttöön tarvittaessa vasemmistolaisittain värittyneet populistiset¹⁵⁵ keinot ja hylkäämään tälle käsitteelle muodostunut äärioikeistolainen sivumerkitys.

¹⁵² <https://www.buzzfeednews.com/article/marcusengert/fewer-police-officers-were-injured-during-the-g20#.pbzdvx6DJ>

¹⁵³ <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005284977.html>

¹⁵⁴ Mouffe 2018, 17.

¹⁵⁵ Mouffe 2018, 5.

5 ”KOLMAS TIE” - MIKÄ SE ON?

Populismi Mouffen Ernesto Laclaulta adoptoimassa merkityksessä on ”diskursiivinen strategia, jolla luodaan poliittinen rintamalinja altavastaaajien ja vallassa olijojen välille.” Strategia perustuu käsitykseen todellisuudesta, joka syntyy ja muokkautuu diskursseissa. Tavoitteena ei voi olla jonkin eturyhmän, esimerkiksi työväenluokan edustajien valtaanpääsy, jonka jälkeen poliittisuus, yhteiskunnalliset vastakkainasettelut, päättyisivät. Sen sijaan kyse on aktiivisesta tavasta tehdä politiikkaa ihmisten kiinnostuksen ylläpitämiseksi yhteisten asioiden hoitoa kohtaan.¹⁵⁶ Populismien tavoitteen demokraatiakin voi saada erilaisia menetelmällisiä muotoja ja tulla leimatuksi erilaisin värein riippuen ajasta ja paikasta.¹⁵⁷

Radikaalidemokratian näkökulmasta hyvän hallinnon tulisi kantaa huolta siitä, että erilaiset äänestäjäryhmät löytäisivät samaistumiskohteita järjestäytyneistä puolueista ja siten edustuksellisen demokratian piiristä. Hän ei tietenkään vastusta vapaata kansalaistoimintaa, koska ne ovat poliittisuuden spontaaneja ilmenemismuotoja. Mutta mikäli puoluelaitos heijastaa puutteellisesti todellisia hegemonisesti latautuneita vaihtoehtoja, joita kansan parissa esiintyy, ”poliittisuus” alkaa ilmentyä muun muassa yhä uusien ”ei neuvoteltavissa olevia” identiteettejä edustavien ryhmien syntyä.¹⁵⁸ Tulkiten evankelisluterilaisen kansankirkon jäsenkatoa ja yhä uusien uskonnollisten ryhmien syntyä kirkkolain ja -järjestyksen¹⁵⁹ kuvaaman kirkon alkuperäisen luonteen hämärtymisestä käsin.

Kirkossa vallalla olevaan hegemonian johtavia sanoja ovat sisällöllisesti hyvinkin ”poliittiset”, siis kirkon kontekstissa uudelleenmäärittelyä kaipaavat ”rakkaus” ja ”suvaitsevaisuus”. Määritelmällä on ratkaisevat vaikutukset otettaessa kantaa kirkon oppiin ja kirkkojärjestykseen. Kirkon jälkipoliittisuus näkyy mukautumisena yleiseen aateilmapiiriin, jolloin käsitteet ymmärretään samantapaisesti kuin miten johta-

¹⁵⁶ Mouffe 2018, 10.

¹⁵⁷ Mouffe 2013, 36–37.

¹⁵⁸ Mouffe 2018, 93.

¹⁵⁹ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055>

vat, uskonnollisesti neutraalit puolueet ne määrittelevät. Lopputuloksena kirkko saattaa näyttäytyä yhä useammalle kansalaiselle instituutiona, johon kuulumisella ei ole varsinaisesti merkitystä. Sen voidaan katsoa ajavan hyviä asioita ja Jumalaan väljästi määriteltynä uskon kohteena voi monen mielestä uskoa ilman kirkkoakin. Siksi kirkollisveroa ei tarvitse maksaa, kuten ei puolueiden jäsenmaksuakaan, ollaksemme silti omasta mielestämme hyviä kristittyjä ja demokratian vankkumattomia kannattajia.

Poliittistumisen neljä vuosikymmentä näyttävät johtaneen kirkon tielle, jolla kirkkolakiin ja Raamatun klassisiin tulkintoihin suhtaudutaan yhä väljemmin. Kirkkopoliittinen kiistely näyttää samaan aikaan kärjistyneen pinnallisiin ”mitä saa tehdä ja mitä ei saa” -tyyppisiin kysymyksiin. Liberaali hegemonia ja median valtavirta arvioivat konservatiiveja moraalisisessa rekisterissä, jolloin vastakkain ovat ”hyvät patsojen kaatajat” ja ”pahat konservatiivit”, joita kiinnostavat yksilöiden vapaat valinnat. Ei ole ihme, että opetettuja uskonkäsityksiä ravistelevat liberaalit ja kristinuskon fundamenteista opin tasolla kiinni pitävät konservatiivit kokevat toisen osapuolen uhkana ”turvallisen tilan” kaipuulleen.

Kirkon ja valtion poliittisia kiistoja ja niiden vaikutuksia arvioitaessa on syytä nähdä eräs lähtökohtainen ero. Jokainen kuuluu pakotetusti johonkin kuntaan ja valtioon. Maasta toiseen muuttaminen ei poista tätä ongelmaa. Kansalaiset ovat nähneet meidän aikoihimme asti velvollisuudekseen kuulua myös seurakuntiin, vaikka itse uskonsuhde olisikin ollut heikko. Viimeistään tällä vuosituhannella tilanne näyttää muuttuneen dramaattisesti.

Max Weber olisi saattanut kuvata myös tämän ajan luterilaisia kirkkoja siten, että ne ovat karistaneen yltään pyhien kirjoitusten konservatiivisen ”lumouksen.” Tällöin ollaan väistämättä tilanteessa, jossa jäljellä on ”uskonnon muoto, mutta henki häviää vähitellen.”¹⁶⁰ Voittoisa kapitalismi ei näytä enää tarvitsevan kalvinistista askeetismia, koska se lepää mekaanisella perustalla¹⁶¹. Kirkko näyttää voivan vielä suhteellisen hyvin sen taloudellisen ja sosiaalisen pääoman varassa, joka sille kerääntyi silloin, kun kansalaisista vielä enemmän kuin yhdeksän kymmenestä kuului kirkkoon, jossa opetettiin uskomaan niin kuin ”on kirjoitettu”.

Radikaalidemokraattisessa kontekstissa sekä liberaalilla että konservatiivisella lähestymistavalla tulee olla yhtäläinen oikeus eturivin paikkoihin kirkollisessa päätöksenteossa. Ei ole parempaa uutta tai vanhaa, pätevämpää liberaalia tai klassista tulkintaa; on vain niiden välinen päättymätön agonistinen kamppailu, jossa toista osapuolta ei pyritä nujertamaan, koska tiedetään, että hegemonioiden vastaiset tulkinnot eivät katoa kieltämällä tai pakottamalla. Uskoahan liberaali teologiakin edellyttää.

Mikäli kirkon moderni hallinto haluaa edistää ylivaltaan päässyttä, kunkin tarpeisiin joustavaa liberaalia tulkintalinjaa, tällöin hallinto hylkää mielestäni aktiivisim-

¹⁶⁰ Weber, Max 1990 (1904), 130.

¹⁶¹ Weber 1990 (1904), 135.

mat jäsenensä, joiden edustama kansalaistoiminta puolustaa kirkon sanoman yliajalista luonnetta. Jos kirkko heittäytyy yhä rohkeammin ajamaan esimerkiksi vähemmistöjen asiaa tässä ajassa, sen tulisi huomioida, että demokraattinen valtiokoneisto ja puolueet ovat jo ajamassa eri yhteiskunnallisten ryhmien asioita. Omaa ja lähimäisen yhteistä hyvää voi edistää myös kuulumatta kirkkoon.

Evangelisluterilaiseen kansankirkkoon kuului perinteisen opetuksen viimeisinä loppuaikoina, vuoden 1980 loppuun asti noin 90 prosenttia kansasta mutta sitten alkoi vähitellen kiihtyvä alamäki, jonka seurauksena 2020-luvun alussa jäsenosuus on laskenut yli 20 prosenttiyksikköä. Merkilläpantavaa on, että pääkaupungissa toimivaan evangelisluterilaiseen seurakuntayhtymään kuului vuoden 2020 lopulla enää 50,1 prosenttia sen rajojen sisällä asuneesta väestöstä.¹⁶²

Mouffen teorian valossa on ajateltavissa, että tämän ajan kirkosta eroamiset ja uususkonnollisten yhteisöjen kasvu eivät johtuisi edes jommankumman kirkollisen paradigman ylivallassa vaan kansankirkon haluttomuudesta tai kyvyttömyydestä hyväksyä pluralismi ja poliittisuus, toisin sanoen toisinajattelu omien seinien sisällä. Sekä liberaali että konservatiivinen katsantokanta poliittistuneeseen kirkkoon on hegemoninen, ne täyttäsivät mielellään kansankirkon ytimen, arvostamatta vastapuolen näkökulmasta sen vilpittömyyttä toimia instituution parhaaksi.

Mouffen mukaan pluralistinen, viriili ja radikaali demokratia sisältää paradoksin: se on aina parhaimmillaan, kun se on vasta tuloillaan, siis vaiheessa, jossa osapuolet ottavat toisistaan mittaa avoimesti. Konfliktit ja antagonismi ovat aina mahdollisuuksien paikkoja mutta niiden kanssa eläminen, siis poliittisuus ja siihen aina kuuluvat vaihtoehdot, estävät samaan aikaan yksimielisyyden toteutumisen.¹⁶³ Mikään hegemoninen järjestys ei saa eikä voi saada lopullista voittoa hyvin toimivassa demokratiassa, koska se merkitsisi kilpailevien näkemysten epädemokraattista poissulkeamista.

Kirkollinen ”kolmas tie” voisi olla agonistisen kamppailun tie erilaisten paradigmojen ristiaallokossa, ei suinkaan pakotettu samanmielisyys. Periaatetasolla siitä seuraa vaara, että poliittisesta konsensuksesta poissuljetut liittyvät fundamentaaliin, antiliberaaleihin yhteisöihin. Koska kirkosta voi erota, agonistisen kamppailun estäminen voi lisätä eroja. Avoin kamppailu poliittisten hegemoniaa tavoittelevien ryhmien välillä on Mouffen mukaan omiaan aktivoimaan kansalaisia yhtä lailla oikealla, että vasemmalla ja voisi näin vahvistaa jäsenyyttä myös kirkossa.¹⁶⁴ Samalla kun radikaalidemokratia edistää päättämätöntä demokraattista kiistelyä, sen lopullinen tavoite, tai ainakin oheistuote, on demokraattisten arvojen ja käytänteiden vahvistuminen niin yhteiskunnassa yleensä kuin poliittisin periaattein toimivassa kirkossakin.¹⁶⁵

¹⁶² <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=181>

¹⁶³ Mouffe 2020 (1993), 8.

¹⁶⁴ Mouffe 2020 (1993), 6.

¹⁶⁵ Mouffe 2020 (1993), 151.

Parokiaaliseurakuntien¹⁶⁶ ja herätysliikkeiden opetukset uskon sisällöstä saattavat erota toisistaan ratkaisevasti. Joillekin usko on yksinkertaista luottamusta ”kirjoitukseen”, kun taas toisten kuva Jumalasta on muuntunut Kalungaksi, maailman meina välinpitämättömästi pilven reunalta seuraavaksi hahmoksi, jollaisen Suomesta lähetetyt ensimmäiset Suomen lähetysseuran lähetit kohtasivat paikallisiin uskomuksiin tutustuessaan 1870-luvun alussa Ambomaalla, nykyisessä Pohjois-Namibiassa.¹⁶⁷

Nykyaikainen ”kalungausko” tuntuu jopa velvoittavan jatkamaan oletusten tasolle etäännyneen Luoja-Jumalan työtä konstruoidaksemme kirkon sanoman omien uskonnollisten haaveidemme lähteeksi. Ongelmaksi tulee lopulta jo Carl Schmittin havaitsema ristiriita. Liberaaliin demokratiaan luo sisäisen jännitteen liberaalin ja demokraattisen eetoksen välinen kamppailu, siis yksilöllisten ratkaisujen legalisoinnin vaatimus suhteessa demokraattisten päätösten kunnioitukseen.¹⁶⁸

Kuinka kestävää kehitystä yksilöllisiä tulkintoja siunaava opetus sitten on? Ainakin kirkon yhtenäisyys tuntuu kehityksen ääripäässä olevan tipotiessään. Todennäköisin lopputulos tällä tiellä on kirkon hajoaminen lukemattomiksi pienyhteisöiksi, osan jäsenistöstä valitessa uskonnottomuuden tai uususkonnolliset yhteisöt. Individualismia korostava ”minun kirkkoni” ei ehkä ollutkaan resepti, jolla vahvistaa jäsenyyttä vaan vain saattohoitoa kansankirkolle.^{169, 170.}

Kirkon rooliin kuuluu myös avustava rooli yhteiskunnan kolmannen sektorin rinnalla. Diakoniatyön juuret ovat jo juutalaisten keskuudessa syntyneessä kristillisessä alkuseurakunnassa. Kirkon ei kuitenkaan tarvitsisi luisua vain kansalaisjärjestön tavoin toimivaksi puolueeksi. Radikaalidemokraattinen kamppailu edellyttää viereä, kansaan menevää ”populismia”¹⁷¹, selkokielistä puhetta sekä oikealla että vasemmalla ja kaikissa ”me”-kuplissa. Tällaisen yhteiskuntamallin näkökulmasta demokratia parhaimmillaan on aina vasta tuloillaan,¹⁷² koska antagonismista seuraava konfliktuaalisuus on radikaalidemokratian perusolotila.

Poliittisuudesta seuraava antagonismi pitää demokratian eloisana mutta vastakohtien kiistely estää myös täydellisen, konflikteja vailla olevan olotilan syntymisen. Ja Freudin ryhmäpsykologian mukaan antagonismin häviäminen on mahdottomuus. On vain kyse siitä, miten sen kanssa elää. Radikaalidemokratian vastaus siihen on agonistinen kiistely vastustajan tuhoamisen estävin säännöin.

Mouffe osoittaa Iso-Britannian työväenpuolueen kannatuksen hiipuneen ”kolmannen tien” kokeilujen seurauksena 1990-luvulta alkaen aina 2010-luvulle, kun puolue ”antautui” Mouffin sanoin vuosina 1994–2007 toimineen puheenjohtajansa Tony

¹⁶⁶ <https://hsrky-fi.oncloudos.com/kokous/2020292036-8-1.PDF>

¹⁶⁷ Peltola, Matti 1996, 73.

¹⁶⁸ Mouffe 2018, 14.

¹⁶⁹ Heinimäki, Jaakko (2021), <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/paakirjoitus-ollakseen-kristitty-ei-tarvitse-allekirjoittaa-koko-systeemia#45a2c62f>

¹⁷⁰ Haikala, Topias (2017), <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/toimittajalta-kukaan-ei-halu-etta-omaa-maailmankatsomusta-revitaan#45a2c62f>

¹⁷¹ Mouffe 2018, 10–11.

¹⁷² Mouffe 2020 (1993), 8.

Blairin kaudella uusliberaalille kapitalismille.¹⁷³ Sen taustalla oli pääministerinä koko 1980-luvun vaikuttaneen Margaret Thatcherin tyyli puhdas oikeistopopulistinen toiminta keynesiläisen talouspoliittisen ajattelun kukistamiseksi tunnuslauseenaan "Vaihtoehtoja ei ole".¹⁷⁴

Työväenpuolue suuntautui 2010-luvulla jälleen vanhakantaisille periaatteellisille linjoille Jeremy Corbynin puheenjohtajakaudella. Kannatus nousi selkeästi vuoden 2017 parlamenttivaaleissa, hiipuaan jälleen vuoden 2021 vaaleissa.¹⁷⁵ Niihin oli menty puoluetta vuodesta 2020 jälleen oikealle suunnanneen Keir Starmerin johdolla.¹⁷⁶

¹⁷³ Mouffe 2018, 33.

¹⁷⁴ Mouffe 2018, 4.

¹⁷⁵ <https://www.theguardian.com/politics/2021/may/07/keir-starmer-labour-spent-too-long-talking-ourselves/>

¹⁷⁶ Mouffe 2009 (2000), 112.

6 KANSALAISTOIMINTAA SEURAKUNNISSA

Kirkko on ulkoistanut ensimmäisen työmuotonsa,¹⁷⁷ lähetystyön, siihen keskittyneille järjestöille, virallisesti 1950-luvun puolivälissä mutta käytännössä ja 1800-luvun puolivälistä alkaen. Useimmiten konservatiiviset herätysliikkeet ja lähetysjärjestöt edustavat aktiivista kansalaistoimintaa kirkon sisällä, vaikka sen virallisissa asiakirjoissa ja sekulaareissa aineistossa herätysliikkeitä ei yhdistetä muihin vapaasti muodostuneisiin kansalaisjärjestöihin, kuin korkeintaan satunnaisesti.¹⁷⁸ Konservatiiviset järjestöt korostavat ja siten myös pönkittävät jäsenyyttä kirkossa sitä arvostellessaankin, koska niissä uskotaan kirkon uskottavuuden olevan optimaalinen silloin, kun se itse pitää kiinni alkuperäisistä periaatteistaan piittaamatta ajan hengen vaatimuksista.

Esitin vapaamuotoisen kirjallisen kysymyksen itse valitsemilleni kymmenelle rekisteröidyn herätysliikkeen ja lähetysjärjestön edustajalle haluten selvittää järjestöjen näkemyksiä kirkollisesta keskustelukulttuurista ja oman järjestön vaikutusmahdollisuuksista silloin kun kirkossa laaditaan tulevaisuusstrategioita. Järjestöt olivat Esikoiset ry, Herättäjä-Yhdistys ry, Kansan Raamattuseuran Säätiö, Lähetysyhdistys Kylväjä ry, Medialähetys Sanansaattajat ry, Suomen Ev.lut. Kansanlähetys ry, Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys ry, Suomen Lähetysseura ry, Suomen Pipliaseura ry ja Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys ry.

Jotkut järjestöistä asemoituvat nykyään yleiskirkollisiksi pitäen yllä yleistä raamatuntuntemusta kannattaen kuitenkin julkisesti varsin liberaaleja tulkintoja kirkollisista käytänteistä. Toiseen hahmottelemaani ryhmään sijoitan kaksi päivänpoliittisesta kiistelystä sivussa pysyttäytyvää palvelujärjestöä. Kolmannen ryhmän järjestöt ovat säilyttäneet klassis-konservatiivisen linjan opetuksessaan.

Vaikka kaikki kyselyni saaneet suhtautuivat itse kyselyyn myönteisen kiinnostuneesti, sain vastauksia aluksi vain kolmelta ja puhelimitse suorittamani yhteydenotto kierroksen jälkeen vielä yhdeltä järjestöltä. Tulkitsen vastausten vähäisyyden pe-

¹⁷⁷ Raamattu, Matteuksen evankeliumi 28:19–20.

¹⁷⁸ <https://fi.wikipedia.org/wiki/Her%C3%A4tysliike>

lolla menettää kirkon kautta lähinnä järjestöjen kansainväliseen työhön osoittama tukirahoitus, jos järjestöt voidaan tunnistaa niiden antamien vastausten perusteella. Pidän kehittämäni selitysmallia mahdollisena ja siksi nämä tavallaan keskeiset vastaukset jäivät tässä tutkimuksessa ilman lähdemainintaa, toisin kuin alun perin oli tarkoitus. Itse asiassa ne toimivat hyvin rohkaisuna tutkimuksen loppuun saattamiselle: olen tutkimuskysymykseni kanssa oikeilla jäljillä.

6.1 Pluralismin kauhistus

Kansalaisyhteiskunta.fi-verkkojulkaisun mukaan verotusoikeudesta valtion verotuksen yhteydessä hyötyvien evankelis-luterilaisen sekä ortodoksisen kirkon laaja seurakunnallinen toiminta suljetaan pois suomalaisesta kansalaisyhteiskunnasta, vaikka niiden piirissä tehdään paljon vapaaehtoistyötä. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluvat sen sijaan luterilaiset herätysliikkeet ja lähetysjärjestöt sekä muut hengelliset yhteisöt, heluntai- ja vapaaseurakunnat, mormonit, Jehovan todistajat sekä katolinen kirkko.¹⁷⁹

Konservatiiviset kansalaisjärjestöt Suomessa ja muualla ovat vaatineet kirkkoa palaamaan hengellisille juurille, raamatunopetukseen sekä pitämään esillä lähetystyötä, johon on alusta asti kuulunut myös aineellinen avustustyö, kansainvälinen diakonia. Kirkon omien kannanottojen mahdollista ristiriitaisuutta suhteessa esimerkiksi maallisten hallitusten säätämiin lakeihin ei ole totuttu menneinä vuosisatoina näkemään häiriökäyttäytymisenä, josta nimenomaan kirkon olisi syytä tehdä parannus.

Kysymys siitä, onko asioilla yleensä jokin ontologinen ominaisuus vai ovatko kaikki merkitykset diskursseissa tuotettuja ja näin ollen myös haastettavissa, erottaa Mouffen mielestä hänen radikaalidemokratiansa Hannah Arendtin ja Jürgen Habermasin lisäksi esimerkiksi William Connollyn ja Bonnie Honigin sekä myös Friedrich Nietzscheen teorioista. Mikäli demokratia ja sen edellyttämä julkinen tila halutaan nähdä yksimielisyyden saavuttamisen näyttämönä, tällöin vallassaolijat pyrkivät torjumaan haastajiaan eri keinoin, esimerkiksi arvioimalla heitä moraalisessa rekisterissä sen sijaan, että heidät nähtäisiin aina ja kaikessa läsnä olevien erojen ilmentyminä.¹⁸⁰

Jos taas erimielisyys nähdään ihmisyyteen kuuluvana perusominaisuutena, silloin ilmiön olemassaolo on hyväksyttävä myös kirkon piirissä. Varsinkin herätysliikkeissä eräs seurakunnan määritelmä onkin ”syntisten yhteisönä”, sillä erimielisyyskin on eräs synnin ilmenemismuoto. Moninaisuus on siis teologisessa mielessäkin poisjuurimatonta, vaikka sitä ei haluttaisi hyväksyä. Haluaisimme uskoa paratiisin rakentamisen mahdolliseksi järkemme avulla, vaikka sen kiistävät sekä freudilainen psykoanalyysi että maallikonkin käsillä oleva tieto sodankäynnin muinaisista juurista ja jatkumosta myös kristinuskon vuosituhansina.¹⁸¹

¹⁷⁹ <https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/suomalainen-kansalaisyhteiskunta/>

¹⁸⁰ Mouffe 2013, 21–22.

¹⁸¹ Keegan 2010, 102.

Keskeinen jakolinja kansankirkollisessa keskustelussa käy ilmi seuraavasta vastauksesta:

”Konservatiivit painottavat kirkon tunnustuksesta nousevaa raamatullisuutta, liberaalit taas sopeutumista ympäröivään yhteiskunnalliseen kehitykseen.”

Tämä näkökulmaero on ratkaiseva keskusteltaessa kirkosta eroamisen syistä. Liberaalien mielestä kirkosta erotaan, koska se ei ole päivittänyt virallista raamatuntulkintaansa enää tähän päivään. Konservatiivien mielestä kirkolla ja jäsenyydellä siinä ei ole muuta rationaalista perustetta, kuin jokaisen meistä vähintään alitajuinen kiinnostus rajallisen ymmärryksemme ulkopuolelle jääviin kysymyksiin mistä tulemme minne olemme menossa.

Martin Lutherin elinaikana katolisen kirkon poliittistuminen yhteiskunnan eliitin suosiollisella tuella johti muun muassa kalliiksi tulleisiin ristiretkiin ja Vatikaanin kirkkorakennusprojekteihin. Niiden vaatima loputon varojen tarve aiheutti katolisen kirkon hengellisen taantumisen sekä protestanttisten kirkkojen ja siten myös Suomen evankelis-luterilaisen kirkon synnyn. Noin neljä vuosikymmentä Suomessa näkynyt kirkon poliittistuminen jakaa jälleen kansaa ja kirkkoa, kuten katolisen kirkon aikaansa sidottu maallistuminen. Eräs seuraus tästä ovat vaikka evankelisluterilaisiin oppiin pitäytyvän Luther-säätiön synty sekä herätysliikkeiden omat sunnuntaimessut vapaamuotoisen seuratoiminnan ohella. Molempiin kirkko on suhtautunut torjuvasti¹⁸² alusta alkaen, eikä tilanne näytä kehittyneen 2000-luvulla ainakaan konservatiivista moninaisuutta paremmin sietävään suuntaan.¹⁸³

6.2 Elämää uskoen ja politikoiden

Radikaalidemokratian valossa kirkko näyttää ryhtyneen jäsenkadon vastaiseen taisteluun poliittistamalla profiiliaan, keskittymällä puhumaan samoista yleishyvistä teemoista ja myötäilemällä niitä samoja näkökulmia yleisiin populistisiin aiheisiin, jotka ovat näkyvästi esillä valtakunnan suurimmissa medioissakin. Herätysliikkeiden näkökulmasta kirkon hallinto vaikenee jopa silloin, kun klassinen Raamatun sanaan sitoutuva kristinusko päätettiin kyseenalaistaa oikeusteitse, kuten kansanedustajan ja aikaisemman ministerin, Päivi Räsäsen saama haaste käräjäoikeuteen ja kirkon ”virallinen” vaikeneminen antaa ymmärtää. Demokraattisen diskurssin radikalisointi Mouffen teorian mukaisesti elvyttäisi sekä uusliberaalin kapitalismin vastaisen sosialistisen kamppailut että ”demokraattisesti itsensä määrittelevien liikkeiden kamppailut.”¹⁸⁴

¹⁸² <https://www.lsr.fi/tietoa/liikkeen-synty/>

¹⁸³ Ruokanen, Miikka (2021), <https://www.kotimaa.fi/blogit/miikka-ruokanen-kansankirkon-jalkeen-koittaa-erilaisten-messuyhteisöjen-aika/>

¹⁸⁴ Petman 2010, 304.

Radikaalidemokratiassa yksimielisyys nähdään mahdottomuutena. Kansalaisyhteisön kiinnostus demokraattiseen osallistumiseen saattaa merkittävästi lisääntyä, kun minkään laillisiin tavoitteisiin rauhanomaisin keinoin pyrkivän puolueen toimintaa ei kyseenalaisteta moraalisiin perusteisiin. Samoin kiinnostus kirkkoon saattaa lisääntyä, jos sitä ei nähdä enää kieltoja ja käskyjä korostavana ”uskontona” mutta ei myöskään liberaalina nahjuksena, joka kysyy muulta yhteiskunnalla, mistä ja miten tänään saarnattaisiin. Sisäinen diskurssi elämän ja kuoleman kysymyksistä ilman oikeita ja vääriä kysymyksiä tai vastauksia saattaisi tehdä kirkon uudelleen kiinnostavan foorumin elämän koko kirjoa turvallisesti edistävälle keskustelulle.

Liberaali hegemonia näyttää korostavan kirkon maalliselle esivallalle alisteista suhdetta, konservatiivikristittyjen kehottaessa kirkkoa muistamaan myös sen, että joskus voi tullaan vastaan tilanteita, joissa olisi syytä kuunnella ”enemmän Jumalaa kuin ihmistä.”¹⁸⁵ Asia on jatkuvasti pinnalla esimerkiksi eutanasiaa, abortteja ja yleistä sukupuolimoraalia koskevissa keskusteluissa.¹⁸⁶ Tosin puhetta siitä, millä perusteilla kristikunnan historiassa erilaisiin käytännön ohjeisiin on päädytty, kuulee kirkoissa enää harvoin.¹⁸⁷ Pastori Henrik Wikström julkaisi 2019 kirjan nimeltä ”Mitä Jeesus tekisi” vastapainoksi 2000-luvun kirkollisten kapinoitsijoiden teksteille. Hän ei ole kiinnittänyt mihinkään perinteiseen herätysliikkeeseen, mutta arvioi ehkä juuri siksi raikaaasti tämän ajan kirkon suurimmaksi ongelmaksi hengellisen puheen välttelyn.

”Helsingin seurakuntayhtymän mukaan ”helsinkiläisen tarve” ohjaa kirkkoa. Menneiden vuosikatojen kirkolliset johtajat kääntyivät Jumalan puoleen tulevaa luodattaessaan – tänään vartiovuorossa olevat kysyvät tämän taivaan majesteetin sijasta jäseniltään. Meitä kehoitetaan äänestämään seurakunnallisissa vaaleissa, jotta kirkko ja usko olisivat näköisiamme.”¹⁸⁸

Erään kyselyyni vastanneen herätysliikkeen edustajan mukaan kirkon hallinnon ja varsinaisten herätysliikkeiden välimaastossa on laaja joukko työntekijöitä ja maallikoita, jotka kokevat ristiriitaisiksi tavoitteet olla kuuliainen sekä perinteiselle opetukselle sekä valtiovallan ja kirkon uusiutuville ohjeille. Kirkon hallinnon ja sitä tukevan median suhde aikamme herätysliikehdintöihin tulee sattuvasti esille seuraavassa sitaatissa. Sitä edeltää toteamus, että kirkolliskokous tarjoaa melko tasapuolisen foorumin eri tahoille tehdä edustaja-aloitteita ja saada asiansa ainakin ensimmäiseen käsitelyyn. Jokaisella edustajalla on yhtäläinen puhe- ja äänestys-oikeus.

”Kirkkohallitus, joka valmistele kaikki tärkeimmät kirkolliskokoukseen tulevat esitykset, suodattaa mielellään esityksistä pois herätysliikkeiden painotuksia. Kirkkohallitus kokee olevansa virasto, jonka pitää huolehtia kirkon hovikelpoisuudesta muiden valtion virastojen joukossa. Tämä johtaa siihen, että päätösesityksiä ei aina valmistella kirkon erityistehävästä käsin vaan yhteiskunnallisen kelpoisuuden periaatteesta käsin. Kun herätysliikkeet painottavat kirkon roolia Jumalan pelastusilmoituksen välittäjänä, kirkkohallitus katsoo

¹⁸⁵ <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/kansanedustaja-paivi-rasanen-saa-syytteen-kolmesta-kiittamisesta-kansanryhmaa-vastaan/>

¹⁸⁶ yle.fi 23.10.2021, <https://yle.fi/uutiset/3-12154801>

¹⁸⁷ Wikström, Henrik (2019), <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kirkko-on-tyontanyt-jumalan-sivuun-vaittaa-agricolaliikkeen-pappi-henrik-wikstrom#cdd59f30>

¹⁸⁸ Wikström 2019, 16.

tehtävänä olevan hallinnointi tasa-arvon, suvaitsevuu den ja yhteiskunnallisen hyväksytävyyden periaatteilla. Tämä näkyy selvästi myös kirkon tiedotuksessa.”

Seurakunnissa suhtautuminen herätysliikkeisiin ja lähetysjärjestöihin riippuu kirjoittajan mukaan paljon kirkkoherran henkilökohtaisista näkemyksistä. Monissa seurakunnissa herätysliikkeiden ääntä kuunnellaan, mutta varsinkin pääkaupunkiseudulla tuntuu etenevän liberaali tavoitteellisuus, jossa kirkon aikaisempina vuosisatoina hankkimaa yhteiskunnallista arvostusta, sosiaalista pääomaa, kulutetaan varsin surutta erilaisten päivänpoliittisten päämäärien ajamiseen. Joissakin pääkaupunkiseudun seurakunnissa kirkkoneuvostot ovat alkaneet rajoittaa lähetystyötä jopa yli sata vuotta tehneiden järjestöjen toimintaa, siirtämällä niiden saamaa tukea esimerkiksi Kirkon ulkomaanavulle, joka ei tee hengellistä työtä. Näin aineellisen avun tarjoajat saavat vähitellen niitä resursseja, jotka suunnattiin aikaisemmin hengellistä ja aineellista apua yhtä aikaa tekeville lähetysjärjestöille.

Keskustelukulttuurin kirjoittaja sanoo yleisesti ottaen olevan toimivaa varsinkin silloin, kun keskustellaan käytännöllisistä asioista, kuten herätysliikkeen omien tilaisuuksien järjestämisestä yhteistyössä seurakunnan kanssa. Keskustelujen sävy riippuu ennen muuta henkilöistä, joiden kanssa herätysliikeväki keskustelee.

”Eniten keskusteluilmapiiriä huonontaa mainittu jakaantuminen liberaaleihin ja konservatiiveihin. Jos tietää jo ennakkoon keskustelukumppanin kuuluvan vastakkaiseen ”leiriin”, keskusteluun ei synny luottamuksen ilmapiiriä. Sama koskee myös suhtautumista virkakysymykseen. Naispappeuden hyväksyminen 1980-luvulla jätti pysyvän haavan kirkon sisälle. ... Oman sävynsä keskusteluilmapiiriin tuo kirkon jäsenmäärän nopea aleneva kehitys. Voiko odottaa, että tämän trendin torjuminen yhdistäisi eri osapuolia?”

6.3 Kirkon nurkista julkisiin tiloihin

Erään vastaajan mielestä herätysliikkeissä tiedostetaan, että yhteiskunnan maallistuminen ja teologisesti liberaalien asenteiden lisääntyminen voi johtaa siihen, että herätysliikkeet vailla kansalaisjärjestöjen statusta ajetaan entistä enemmän nurkkaan, koska sen arvellaan edesauttavan hovikelpoisuuden ja myös jäsenyyden säilymistä modernisoituvassa yhteiskunnassa. Kokemus sivuraiteelle ajamisesta johtanee tulevaisuudessa herätysliikkeiden syvenevään yhteistyöhön teologisista painotuseroista huolimatta.

Joutuuko kirkon hallinto tunnustamaan perustavaa laatua oleva pluralismin, joka vallitsee suhteessa kristillisen uskon sisältöön sen jälkeen, kun jäsenyys on laskeutunut ”riittävän” alas? Kirkon sisäisen erimielisyyden hyväksymisen tulisi merkitä myös kaikenkattavan kansalaistoiminnan oikeuttamista ilman hallinnon suorittamaan arvottamista sen enempää moraalisin kuin teologisinkaan perustein, koska perusteetkin ovat konfliktuaalisia konstruktioita. On ounasteltu, että eduskuntakin kiinnostuu vähitellen kirkon verotusoikeudesta jäsenyyden laskiessa edelleen.

Yhteisövero on yritysten ja yhteisöjen tilivuoden voitostaan valtiolle maksama vero. Tästä verosta valtio jakoi vuoteen 2015 asti osuuden kirkolle tiettyihin yhteiskunnallisiin tehtäviin. Evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon yhteinen osuus yrityksiltä ja yhteisöiltä perittävän yhteisöveron tuotosta oli 2,78 prosenttia vuonna 2015. Yhteisövero-osuuden tilittäminen lakkasi vuonna 2015. Vuodesta 2016 voimassa olleen lain mukaan Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää vuosittain evankelisluterilaiselle kirkolle rahoitusta hautaustoimeen, väestökirjanpitoon, sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja irtaimiston ylläpitoon, jotka ovat laissa säädettyjä tehtäviä. Valtionrahoituksen vuosittainen määrä on 114 miljoonaa euroa. Vuonna 2016 edellä mainittujen tehtävien kulut seurakunnissa olivat noin 126 miljoonaa euroa.¹⁸⁹

Piispojen ja kirkkoherrojen kesäjuhlapuheissa hengellisiä järjestöjä ja niissä toimivia seurakuntalaisia arvostetaan. Herätyshenkisten kokemusasiantuntijoiden mukaan mieluisimpia tuntuvat kuitenkin olevan kirkon varsinaiseen substanssiin kantaa ottamattomat järjestöt, kuten urheiluseurat, Martat, SPR ja maanpuolustusjärjestöt. Suhde herätysliikkeisiin riippuu papista mutta sitä leimaa jonkinlainen ambivalenssi.

”Herätysliikkeet muodostavat usein poikkeuksen. Kirkon vapaamielisessä kentässä herätysliikkeet koetaan omalle ajattelulle vastakkaisina.” ... ”Herätysliikkeiden opetus ja toiminta voidaan nähdä ihmisoikeuksien ja tasa-arvon vastaisina.”

Kirjoittaja selittää, että hallinnossa katsotaan herätysliikkeiden korostusten voivan herättää jäsenistössä turvattomuutta ja pelkoja. Hän toteaa usein kuulutetun kirkon moniäänisyyden olevan lopulta luonteeltaan valikoivaa, koska joitakin ääniä vaiennetaan.

”Keskustelukulttuuri on polarisoitunutta. Perinteisen puolen argumentit nousevat uskosta ja Raamatun tutkimisesta, vapaamielisellä puolella perustelut nousevat usein yksilön vapauksista ja individualistisista pohdintoista, joiden taustalla on eksistentiaalinen filosofia yksilön kokemuksen ensisijaisuudesta. Argumentit eivät kohtaa ja siksi on vaikeaa päästä eteenpäin.”

”Näin esimerkiksi jotkut papit voivat perustella sitä, että vihkivät samaa sukupuolta olevia ohi kirkon yhteisten päätösten ja piispallisen kaitsennan. Kyse on heille ihmisoikeuksista ja oikeudenmukaisuudesta. Se kuitenkin kyseenalaistaa opetusviran merkityksen kirkossa. Miksi ylipäätään tehdään yhteisiä päätöksiä, jos yksilön oma harkinta on kuitenkin ensisijainen?”

6.4 Yhtä aikaa liberaali ja konservatiivi?

Kolmaskin kirkollisen herätysliikkeen edustaja viittaa vastauksessaan keskustelukulttuurin kärjistymiseen. Myös hän näkee tässä suhteessa uusimpana käännekohtana avioliittokeskustelun.

¹⁸⁹ www.evl.fi/sanasto

”Vastakkainasettelu on totta ja se vaikuttaa mielestäni paljon laajemmin, kuin vain avioliitosta keskusteltaessa ja päätettäessä. Kirkolliskokouksessa se näkyy myös silloin, kun kirkon keskeisiin tehtäviin valitaan henkilöitä. Epäluottamus puolin ja toisin tulehduttaa ilmapiiriä ja estää näkemästä yhteistä hyvää.”

Jako konservatiiveihin ja liberaaleihin on kirjoittajan mukaan kuitenkin keinotekoinen ja monin osin myös yksipuolinen.

”Jumalan sanaa ohjenuoranaan pitävät konservatiivit saattavat esiintyä huomattavan liberaaleina esimerkiksi keskusteltaessa kirkon rakenteista ja toimintatapojen uudistamisesta. Vastaavasti liberaalit ovat liberaaleja vain omassa itseymmärryksessään mutta eivät suvaitse omista näkemyksistään poikkeavia kannanottoja ja mielipiteitä.”

Keskusteluilmapiiriin vaikuttaa siis ratkaisevasti se, että käsitteet ’tasa-arvo’ ja ’rakkaus’ ohittavat monen liberaalin kannanotoissa selvän Jumalan sanan ilmoituksen. Tässä kontekstissa kirkosta halutaan tehdä nykyistä enemmän yhteiskunnallinen toimija ja vaikuttaja, mitä perinteisellä tavalla Raamattuun tukeutuvat kristityt vierastavat.”

Kirkossamme tunnustetaan olevan näennäistä pyrkimystä yhteyteen esimerkiksi kunnioittavan keskustelun mallin avulla. Mutta sitten kirjoittaja omalla kokemuksellaan vahvistaa tutkimukseni perusteisiin, Chantal Mouffen edustaman näemyksen me/he-jakojen juurimattomuudesta:

”Toisia halutaan kuunnella ja kunnioittaa, mutta hyvin vähän toisen näkemykset tuntuvat kuitenkin vaikuttavan omaan mielipiteeseen. Poteroihin on lukkiuduttu ja niissä pysytään. ... Kirkossa on myös tahoja, jotka haluaisivat perinteiseen raamatuntulkintaan kuuluvien lähtevän kirkosta. Tämä tulee silloin tällöin ilmi sosiaalisessa mediassa ja joskus myös muun median kautta. Tällaisten ihmisten kanssa on vaikea keskustella, sillä heidän mielipiteensä ovat syvällä asenteissa.”

Poiskitkemättömästä pluralismista johtuen välttämättömät yhteiset päätökset myös kirkon todellisuudessa ovat aina konfliktuaalisia. Kirkollistenkin ”konsensus-ten” muodostaminen edellyttää joidenkin näkemysten poissulkemista. Poissulkemisesta ei antiessentialistisen diskurssiteorian mukaan todellakaan seuraa, että vaihtoehdot tavat ratkaista haasteita katoaisivat.¹⁹⁰

Radikaalin ja pluraalin demokratian näkökulmasta ihmisiä ei saa tunnistamaan heidän essentiaalista, ”objektiivista” identiteettiään, koska sellaista ei teorian mukaan ole. On vain erilaisia identifikaation muotoja, jotka elävät ja muotoutuvat yhä uudelleen alituisissa diskursseissa erilaisissa ympäristöissä. Tähän teesiin kiteytyy radikaalidemokratian varsinainen ”radikaalisuus”.

Sigmund Freudin psykoanalyttinen teoria korostaa puolestaan kollektiivisten identiteettien syntyneen historiallisissa prosesseissa niin, että pidämme luonnollisina, itsestäänselvyyksinä. Kuitenkin nekin ovat häilyviä konstruktioita, jotka ovat tulleet mahdollisiksi erilaisten diskurssien ja kielipelien kautta. Ryhmäidentiteettien syntymistä edesauttavat ”passiot”, seksuaalivietti ja libido sekä ”Eros” ja ”Thanatos”, jotka ovat Sigmund Freudille keskeiset ihmissuhteisiin liittyvän antagonismin selittäjät.¹⁹¹

¹⁹⁰ Mouffe 2013, 45; Laclau & Mouffe 2014 (1985), 97–100.

¹⁹¹ Mouffe 2013, 46–47.

Myös kirkollisessa keskustelussa kiinnostava on Mouffen useaan kertaan tuottannossaan siteeraama Freudin lausahdus siitä, että aina on mahdollista sitoa yhteen joukko toisiinsa ihastuneita ihmisiä niin kauan kuin on muita ihmisiä, jotka voidaan jättää ryhmän ulkopuolelle ja kohdistaa heihin torjuntaa tai jopa vihamielisyyttä.¹⁹²

¹⁹² Mouffe 2005, 26; 2013, 47.

7 TULEVAISUUDEN KIRKKO ON KAMPPAILEVA KIRKKO

Kuuluminen Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon oli Suomen kansalaiselle pakollista aina 1920-luvulle asti. Uskonnonvapauslain astuessa voimaan vuoden 1923 alussa, kirkosta erosi tuon vuoden aikana 22 700 kansalaista, noin puoli prosenttia Suomen silloisesta väestöstä. Eronneista noin kahdeksan prosenttia liittyi rekisteröityihin uskonnollisiin yhteisöihin. Tämän jälkeen jäsenyys pysyi vajaan kuuden vuosikymmenen ajan yli 90 prosentin tasolla. Vielä vuoden 1980 lopussa kirkkoon kuului 90,3 prosenttia kansasta. Määräosuus sukelsi kuitenkin alle 90 prosentin jo seuraavana vuonna ja noin 23 prosenttiyksikköä pienempi osuus kansalaisista kuuluu maamme suurimpaan kirkkokuntaan.

Näinä aikoina kirkossa käydään kädenvääntöä lähinnä siitä, ovatko kirkon konservatiivit vai neljässä vuosikymmenessä haastajan asemasta hegemoniseen valtaan päässeet uudistajat, liberaalikirkolliset syyllisiä kaikkia tahoja huolestuttavaan kehitykseen. Kirkon konservatiivista kansalaistoimintaa edustavan evankelisen herätysliikkeen Sanansaattaja-lehden pääkirjoituksessa kysyttiin kymmenen vuotta sitten:

”Katsotaanko kirkolle edelleen olevan yksiselitteisesti haitaksi, jos joku sen sisällä sanoo jotain selvästi Raamatun pohjalta?”¹⁹³

Jäsenkadon väistämättömästi jatkuttu seuraavina vuosinakin kysymys kuulostaa tänään yhtä relevantilta kuin uudistajien teesi kirkon vanhoillisuudesta. Toisaalta uudistajien näkyvimmän äänenkannattajan, Tulkaa kaikki -liikkeen ohjelmassa sanotaan:

”Eri tavoin ajattelevien kirkollisten ryhmien välille on rakennettava luottamusta ja sovintoa. Kirkossa on määrätietoisesti tuettava rehellistä keskustelua.”¹⁹⁴

¹⁹³ Siirilä, Jouko 2012, Sanansaattaja.

¹⁹⁴ <https://tulkaakaikki.net/ohjelma/>

Tässä työssä esittelemäni Chantal Mouffen demokratian radikalisointi perustuu edellä mainittujen kahden keskeisen kirkollisen paradigman tunnustamiselle. Radikaalidemokratia ja siihen kuuluva konfliktuaalinen konsensus kirkon olemuksesta tulisi nähdä ainoana vaihtokirkon jäsenyyden ja kansankirkon statuksen säilyttämiseksi.

Sijoitan tässä työssäni läntisissä demokratioissa 1990-luvulta alkaen jalansijaa saaneen ”kolmannen tien” etsinnän ja siihen liittyvän perinteisten puolueiden samankaltaistumisen kirkon oloihin. Katson, että kirkkopoliittisten raja-aitojen oleellinen madaltuminen on myös hengellisessä elämässä mahdottomuus. Yhteiskunnallisessa todellisuudessa eri ihmisryhmien väliset intressit eivät katoa. Samalla tavoin kirkon klassisen uskon sekä siihen nähden epäuskon välisen rajan häviäminen on mahdottomuus.

Kirkoissa, kuten muissakin yhteiskunnallisesti merkittävässä instituutioissa, taipumus poliittistumiseen on ollut keskeinen tendenssi alusta alkaen. Suomen suurten herätysliikkeiden syntyäikoina se kiteytyi kirkkoherran ja kanttorin samaistumiseen paikkakunnan harvojen virkamiesten ja suurimpien maanomistajien eliittiin, jolle nouseva työväenliike vaatimuksineen oli uhka ja pelon aihe. Toisen maailmansodan jälkeen, keynesiläisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen ollessa pinnalla niin Iso-Britanniassa, Manner-Euroopassa kuin Pohjoismaissakin, vasemmistolaisuus sai vankan jalansijan Suomen kirkossa. Tällä vuosituhannella ”mallikristitty” näyttäisi edustavan mieluiten kaiken uudelleenkonstruoivaa vihervasemmistoa.

Kirkon saadessa huomiota julkisessa sanassa puhe on lähes poikkeuksetta ajallisen elämänlaadun parantamiseen liittyvissä kysymyksistä sen sijaan, että kirkko olisi ohjelma-aikansa puitteissa huolissaan jäsentensä uskon lujittamisesta, josta lähtökohdasta diakoniatyö lähti kehittymään jo alkuseurakunnan aikoina. Muuallakin läntisissä hyvinvointiyhteiskunnissa luterilaisten kirkkojen uusi tie vaikuttaa merkinneen alistumista yksilökeskeiselle arvoliberalismille ja kuvitelmiin antagonismin häviämisestä, kirkosta ilman rintamalinjoja eli ”me” ilman ”heitä”. Mouffe kirjoitti jo vuonna 2005:

”Jos jotain niin kommunismin häviöstä tulee oppia se, että meidän ei tule hahmottaa demokraattista kiistelyä käyttäen ”ystävä” ja ”vihollinen” -termejä eikä liberaali demokratia itsessään ole vihollinen.”¹⁹⁵

Poliittisen kansankirkon näkökulmasta sanoma on selvä: sekä konservatiivit että liberaalit ovat aina olleet kansankirkon sisällä. Konservatiivit ovat kiistatta aina kutsuneet kaikkia sanankuuloon ja heitä edustavat järjestöt kehottavat kannattajiaan jatkamaan kamppailua kirkon puolesta sen jäsenenä. Yhtä lailla Tulkaa kaikki -liikkeen kokoamat liberaalit kannustavat potentiaalisiksi katsomiaan väestöryhmiä valtaamaan kirkon sisältä päin. Tässä kiistelyssä, jossa kummankin osapuolen olemassa olo nähdään periaatetasolla pysyvänä ja kiistämättömänä tosiasiana kiteytyy Chantal Mouffen ja Ernesto Laclau'n hahmottelema radikaalidemokratia.

¹⁹⁵ Mouffe 2005, 32.

Suurten puolueiden vähittäinen samankaltaistuminen reaaliosialismin jälkeisissä tunnelmissa johti 1990-luvulla Mouffen osoittamaan jälkipoliittiseen kehitysvaiheeseen, joka oli omiaan synnyttämään uusia antagonismeja eettisten kysymysten, Euroopan integraation, pakolaisasian ja ilmastoteemojen ympärillä. Normikonservatiivisen Perussuomalaiset-puolueen merkittävä kasvu suomalaisen politiikan keskeiseksi vaikuttajaksi voi selittyä jälkipoliittisella vaihtoehdottomuudella, jota Chantal Mouffe kuvaa 2000-luvulla ilmestyneissä kirjoissa ja artikkeleissaan. Vuoden 2016 artikkelissaan hän sanoo näin:

”Olemme todistamassa edustuksellisen demokratian kriisiä useimmissa Euroopan maissa. Kuten argumentoin ‘On the Political’ -kirjassani, tämä on seurausta ‘konsensus keskustassa’ -ajattelusta. Sen taustalla on uusliberaali hegemoniasta, jonka kehittäjiä ovat olleet keskusta-oikeistolaisiksi ja keskusta-vasemmistolaisiksi muuntuneet puolueet.”¹⁹⁶

Yhteiskunnallisten tämän päivän ääripäiden voi nähdä heijastavan sitä samaa vastakkainasettelua, joka ilmeni sata vuotta aiemmin pääoman ja työläisten intressien välillä. Konkreettiset antagonismit, vapaa markkinatalous ja sosialistinen suunnitelmatalous ovat nyt vain muuntuneet erilaisissa diskursseissa syntyneiksi ja sisällöltään yhä uudelleen muotoutuviksi ”meiksi” ja ”heiksi”.

Perinteisten vasemmisto- ja oikeistopuolueiden samankaltaistuminen talouspoliittisissa kysymyksissä on Chantal Mouffen mukaan johtanut liberaaleissa demokratioissa poliittiseen passivoitumiseen sekä uusien antagonismien esille tulemiseen. Pluraalin ja radikaalin demokratian näkökulmasta vasemmistopuolueiden tulisi palata periaatteellisille linjoille haastamaan ainoaksi oikeaksi talousjärjestykseksi julistautunut uusliberaali markkinatalous. Sen globaalit vaikutukset ovat olleet tuhoisat tulonjakoerojen kasvun kannalta niin läntisissä teollisuusmaissa kuin kehittyvissä kansantalouksissakin.¹⁹⁷

Aasiassa ja Afrikassa monien maiden oma tuotanto ei ole kyennyt kilpailemaan menestyksellisesti globaalien suuryritysten halpatuotannon kanssa. Tämä on ylläpitänyt vakavaa työttömyyttä, nälkää ja muuttopainetta etenkin Eurooppaan. Tämän seurauksena tulijat nähdään Euroopassa uhkana tiedostamatta, että johtavien poliittisten ja taloudellisten toimijoiden omat siirrot ovat kehityksen juurisyy.

¹⁹⁶ Mouffe 2016, <https://theconversation.com/in-defence-of-left-wing-populism-55869>

¹⁹⁷ Mouffe 2013, 61-62.

8 KOHTI KIRKON ”UUTTA NORMAALIA”

Pohdittaessa kirkon toimintaa kuluneen neljän vuosikymmenen aikana radikaalidemokraattisesta näkökulmasta, havaitaan yhteiskunnallisten pohdintojen korostuneen ja hengellisen opetuksen suhteellisen osuuden vähentyneen. Tämä pätee vallankin kirkosta käytävään julkiseen keskusteluun. Klassisen kirkollisen kansalaistoiminnan näkökulmasta voi yhtyä Wikströmin pamfletin ”Mitä Jeesus tekisi” väitteeseen siitä, että kirkon perustavinta laatua oleva synty 1900-luvun alusta alkaen on ollut pyrkimys asettua ”historian oikealle puolelle, olla voittajien kirkko, rakentaa olemassaolon perustelu jollekin muulle, kuin puheelle Jumalasta.”¹⁹⁸

Kun vasemmisto- ja oikeistopuolueiden sanoma ei enää selkeästi heijastele potentiaalisten kannattajien näkemuseroja, puolueuskollisuus vähenee, josta taas voi seurata uhka edustuksellista poliittista toimintaa kohtaan. Poliittisesti kodittomiksi jääneet ovat alttiina entistä jyrkkärajaisempien aatteellisten yhteisöjen houkutuksille ja poliittisen kentän uudelleenjakautumisen pitkän ajanjakson vaikutuksia esimerkiksi yhteiskuntarauhaan on vaikea arvioida.

Vastaavasti hengellisen opetuksen väistyminen kirkollisessa puheessa paremman maanpäällisen elämän tavoittelun, siis suuntautumisen maanpäällisiin asioihin, on voinut edistää jäsenkatoa. Varsinaisena ilmiönä kirkosta eroamisen voi todeta käynnistyneen viimeistään vuoden 2005 tienoilla.¹⁹⁹ Siihen asti kirkosta oli erottu muutaman kymmenesosaprosentin tahtia vuodessa. Tuona vuonna alkoi trendi, jolloin noin prosentti tai hiukan yli edellisen vuoden jäsenistä on jättänyt eroilmoituksensa.

Tarkastelemallani neljän vuosikymmenen aikajaksolla havaitaan vuoden 1981 lopulla jäsenyyden laskeneen ensi kerran niukasti alle 90 prosentin kansasta. Kuitenkin vielä vuoden 1990 lopulla kirkkoon kuului 87,8 %, ja vuoden 2000-lopussa 85,1 %. Seuraavan vuosikymmen lopulla, 31.12.2010 kirkon jäsenyys oli tipahtanut 78,3 %:iin

¹⁹⁸ Wikström 2019, 68-69.

¹⁹⁹ https://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/2013/vaerak_2013_2014-03-21_tau_002_fi.html

kansalaisista ja seuraavan kymmenvuotijakson aikana jäsenosuus laski jo 10,6 prosenttiyksikköä.²⁰⁰

Aktiivisuus seurakuntavaaleissa on pysynyt vuosikymmenestä toiseen huomattavan alhaisena. Merkille pantavaa on kuitenkin se, että vaikka äänestysikäraja laskettiin vuoden 2010 seurakuntavaalien alla 18:sta 16 ikävuoteen ja vaalimainontaa on suunnattu voimakkaasti nuorimpaan ikäluokkaan, äänestysaktiivisuus on silti laskenut vuoden 2010 vaalien 17,1 prosentista 14,4:ään vuonna 2018.²⁰¹

Kirkon liberaalien ja konservatiivien yhteensovittamattomat näkemuserot ulottuvat myös näkemuseroon siitä, kuinka kristityn tulisi suhtautua maallisen esivallan säätämiin lakeihin ja virallisiksi muodostuneisiin käsitetulkintoihin. Näistä jo käsitteiden määrittelyyn liittyvät kiistat kuvaavat hyvin aikamme liberaalia hegemoniakäännettä. Siinä missä kristityt olivat vuosisatojen ovat nähneet esiteollisena ja maatalousvaltaisina vuosisatoina miehen ja naisen tasa-arvoisina toisiaan täydentävästä näkökulmasta, tasa-arvon toteutumista arvioidaan nyt kirkossakin siltä pohjalta, että miten paljon naisten määrä on lisääntynyt aikaisemmin miesvaltaisilla aloilla, etenkin papin viroissa ja muissa johtotehtävissä.

Virkakysymyksessä vanhoilla linjoilla olevien väitetään suorasanaisesti syrjivän naisia, toisin sanoin uudistuksia ajava kansalaistoiminta haluaa määritellä konservatiivit ”pahoina” sen sijaan, että heidät olisi nähty kilpailevan, perinteisen katsantokannan edustajina.

Kansa ei näyttäisi suppeaksi jääneen kyselyaineistoni mukaan kaihtavan poliittisuutta de facto, näkemuseroja ja niiden välistä kiistelyä. Sen sijaan aktiiviset kansalaistoimijat kirkossa vierastavat hallinnon pyrkimystä ajatella kaikkien kirkon jäsenten ja tavoittavan työn kohteena olevan kansanosan puolesta ja arvottaa vaihtoehdot moraalisisessa reksisterissä ”hyviksi” ja ”pahoiksi”.

Yhtä hyvin liberaali poliittinen hegemonia yhteiskunnassa kuin myös sitä myötäilevä kirkon hallinto tuntuvat tavoittelevan alati yksimielisyyttä uskoen poliittisten ja uskonnollisten näkemuserojen häviämiseen. Se kiteytyy Anthony Giddensin teoretoimassa ”kolmannessa tiessä”, johon uskoen yhteiskunnalliset vastakkainasettelut voitaisiin ohittaa ja ylittää.²⁰² Pluraalin ja radikaalin demokratianäkemyksen ytimessä on kuitenkin ajatus siitä, että poliittisten ”me”-ryhmien yhteen sulauttaminen on mahdotonta ja pyrkimys siihen sekä passivoi että saattaa radikalisoida kansalaisia katumellakoinnin tyyppiseen spontaaniin toimintaan. Koska jäsenyys kirkossa on vapaaehtoista, pakonomainen pyrkimys tavoita liberaalia yksimielisyyttä kirkon ”uutena normaalina” on saattanut johtaa kirkon pikku hiljaa kiihtyvälle jäsenkadon tielle kuluneen neljän vuosikymmenen aikana.

Radikaalidemokraattisesta näkökulmasta kirkon ”uusi normaali”, jäsenkatoa patoava konsensus voisi olla luonteeltaan avoimen konfliktuaalinen sen sijaan, että se

²⁰⁰ <https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=130>

²⁰¹ <https://fi.wikipedia.org/wiki/Seurakuntavaalit>

²⁰² Mouffe 2018, 4.

perustuisi liberaalien tai konservatiivien poissulkemiselle. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon status kansankirkkona voisi toteutua parhaiten, jos se ei yrittäisikään madaltaa "meidän" ja "heidän" välisiä rintamalinjoja joko suostuttelun keinoin tai paikalla, esimerkiksi maallista oikeuslaitosta hyväksi käyttäen.

Mouffen mielestä antagonistiset vastakkainasettelut tulisi sublimoida kohti yhteistä demokraattista päämäärää sublimoimalla kiistat agonistisiksi kamppailuiksi, veristen sotien välttämiseksi. Vapaaehtoiseen jäsenyyteen perustuvissa uskonnollisissa yhteisöissä päällimmäinen tavoite olisi taas jäsenyyden vahvistaminen.

Vanhakantaisena pidettyjen vasemmistolaisten näkemysten tuominen takaisin Iso-Britannian työväenpuolueen retoriikkaan 2000-luvulla näytti lisänneen halukkuutta osallistua työväenpuolueen toimintaan ja näin ollen demokraattiseen politiikointiin. Sitä vastoin työväenpuolueen johdon ja konservatiivien yhteistä kolmannen tien etsintää seurasi jäsenkunnan passivoituminen. Työväenpuolue elpyi uudelleen Euroopan suurimmaksi vasemmistopuolueeksi 600 000 jäsenellään 2010-luvun loppulla selkeästi vasemmistolaisen Jeremy Corbynin johdolla.²⁰³

Chantal Mouffe haluaa tuotannossaan osoittaa ihmisten myötäsyttyiset jaot ja niistä nousevan "poliittisuuden" poisjuurimattomiksi ilmiöiksi, joita vastaan ei kannata taistella. Tarkasteltaessa kirkon selviytymismahdollisuuksia radikaalidemokraattisen teorian valossa näyttäisi siltä, että rintamalinjojen näkyviksi tekeminen voisi olla luterilaisen kansankirkon ainoa tie. Sen sijaan teologisten näkemysten leimaaminen joko "hyviksi" tai häviämään tuomituiksi "pahoiksi" voi johtaa hyvinkin pian kansankirkon hiipumiseen ja sen verotuksellisesti etuoikeutetun aseman menettämiseen.

Hanna Salomäki toteaa artikkelissaan "Herätysliikkeet, kirkko ja yhteiskunta"²⁰⁴ monien uskontososiologin olettavan, että pysyäkseen vahvana kansalaistoiminnallisen liikkeen tulee säilyttää jännite suhteessa yhteiskuntaan. Tämän hän näkee myös edistävän (herätys)liikkeisiin sitoutumista. Sitä edistää jo pelkkä "kuuluminen" tietyn perinteen, omien laulukirjojen ja hengellisten painotusten kautta eri liikkeisiin. Niiden yhteinen tavoite on vahvistaa konservatiivisesti orientoituneiden jäsenten sitoutumista heterogeeniseen kansankirkkoon.

Radikaalidemokraattisesta näkökulmasta poliittisuus tarkoittaa kaikkinaisen pluralismin hyväksymistä, johon kirkon kontekstissa sisältyy yhtä lailla karismaattinen evankeliointi kuin keskittyminen tämänpuoleiseen hyvinvointiin niin Suomessa kuin kehittyvissä maissakin. Kansalaiset saavat jatkossakin kiistellä siitä, millaisen kirkkolaitoksen he haluavat.

Chantal Mouffe korostaa viimeisimmissä kirjoissaan, *Agonistics*issa (2013) sekä *For a Left Populism* -kirjan (2018) loppusanoissa, että poliittinen pelikenttä on aina

²⁰³ Mouffe 2018, 38.

²⁰⁴ Salomäki 2018, 229.

aikaisempien hegemonioiden välisten kamppailujen tuotos. Ja jatkossakin erilaiset hegemoniaa tavoittelevat projektit ottavat yhteen ilman mitään mahdollisuutta vastakkainasettelujen liudentumiseen.²⁰⁵

Kirjoittaja haluaa vakuuttaa meidät siitä, että agonistinen vastakkainasettelu on todella demokratiaa parhaimmillaan. Poliittisuus sanan varsinaisessa merkityksessä tarkoittaa mahdollisuutta ja välttämättömyyttä tehdä valintoja toistensa kanssa konfliktuaalisessa suhteessa olevien vaihtoehtojen väliltä.²⁰⁶ Tästä seuraa, että hyvin toimiva demokratia suorastaan edellyttää jatkuvaa, mentaliteeteista riippuen varmaan myös kovaäänistä kamppailua parhaista poliittisista asemista. Jos tämä ei kuulosta hyvältä niin vaihtoehdot ovat vähissä.

”Jos demokratia ei toimi, on aina vaarana, että demokraattinen kamppailu vaihtuu kamppailuksi ei-neuvoteltavissa olevien moraalisten arvojen ja essentiaalisten identifikaatioiden välillä.”²⁰⁷

Puutteellisesti toimivassa demokratiassa käydään antagonistista pudotuspeliä sen sijaan, että kamppailtaisiin vastustajaa kunnioittaen. Kumman valitsemme: radikaalin, mutta samalla ystävällismielisen retorisen kiistelyn toisinajattelijoiden kanssa vai taistelun, jossa ”he” ovat ”meidän” vihollisiamme, joiden hävittäminen on vaikeaa mutta johon siitä huolimatta kannattaisi aina pyrkiä, koska oletamme sen luovan edellytykset ihmiskunnan historialliselle projektille, pysyvälle rauhalle jo täällä maan päällä.

²⁰⁵ Mouffe 2013, 92.

²⁰⁶ Mouffe, *Art & Research*, Volume 1. No 2. 2007.

²⁰⁷ Mouffe 2018, 93.

9 ONKO MEILLÄ MALTTIA JÄÄDÄ ERIMIELISIKSI?

Radikaalidemokraattisen ajattelun mukaan poliittisissa yhteisöissä demokratian ytimen on pysyttävä tyhjänä lopullisilta totuuksilta, yhtä lailla konservatiivisilta kuin vasemmisto-liberaaleiltakin. Poliittistuneen kirkon säilyminen jäsenmäärältään edelleen kansankirkko-käsitteen edellyttämällä tasolla kansankirkoksi voi liittyä siihen, että kaikki edelleen läsnäolevat sekä potentiaaliset jäsenet kokisivat olevansa samanarvoisia jäseniä teologisista näkemyseroistaan huolimatta.

Jäsenyys agonistisen kamppailun sävyttämässä kirkossa voisi liittyä tietoisuuteen elämämme rajallisuudesta. Sen soisi vaikuttavan nöyryyttä sekä kirkollisen perinteen ylläpitäjissä että radikaaleissa uudistajissakin.

Toisaalta kirkko on syntynyt uskonyhteisönä sille vihamielisessä ympäristössä. Jos se nyt haluaa laajentaa toimialuettaan puoluepolitiikkaan, sen on luovuttava silloin yksimielisyyden ihanteesta. On vain tulkinnoista koostuva kiistelevä kirkko, jonka toimintafilosofiaa voi verrata länsimaisiin liberaalidemokratioihin. Mutta tähän radikaalidemokraattiseen näkemykseen voi kätkeytyä kirkon uuden tulemisen siemen.

Samaan aikaan konservatiiviset järjestöt lisäävät omaa messutoimintaansa, vaikka niiden jäsenet kirkollisveron maksamisen ohella kustantavat myös omien organisaationsa kiinteät ja juoksevat kulut.

Tällä hetkellä kaikki kirkosta kiinnostuneet tahot ovat neuvottomia ja pettyneitä: liberaalit uudistajat liberaalien uudistusten hitauteen ja konservatiivit vastaavasti kirkkonsa luopumiseen aiemmin kunnioitetuista periaatteista. Molemmat näkevät toisen osapuolen syyllisenä kirkon jäsenyyden alennustilaan.

Viime vuosien voimakas sanallinen taistelu USA:n medioissa, jota suomalaiset mediat seuraavat ja siteeraavat kukin mieltymystensä mukaan, on saanut kansalaiset epäilemään itse demokratian olevan suuressa vaarassa tuossa. Radikaalidemokratian valossa tilanne voi olla päinvastainen. Sekä poliittistuneessa kirkossa kuin liberaalidemokraattisissa yhteiskunnissakin periaatteellisten näkemysten avoin kiistely ilman

moraalisia leimoja saattaisi padota jäsenistökatoa ainakin paremmin, kuin pyrkimys määritellä toisinajattelijoita moraalisessa rekisterissä ”hyviksi” ja ”pahoiksi”.

Uskon kirkon ja sitä lähellä olevan median poliittistaneen kristinuskoon liittyvän keskustelun hyvässä uskossa kuluneen neljän vuosikymmenen aikana. Näyttää kuitenkin siltä, että tämä tie on käyty loppuun. Vuoden 2022 alun ennakkotietojen mukaan kirkkoon kuului vuoden 2021 lopulla koko maassa enää 66,6 prosenttia kansalaisista. Helsingin seurakunnissa jäsenmäärä olisi laskenut ensi kerran alle 50 prosentin.

Esitän, että liberaali poliittistaminen keinona kirkon jäsenyyden vahvistamiseen todetaan toimimattomaksi. Toisaalta paluu konservatiivisille juurille lienee myös mahdottomuus. Näin ollen vielä kokeilematon keino jäsenkadon oikaisemiseksi on yhteensovittamattomien näkemysten tasa-arvoinen ja agonistinen kamppailu, jolle piispat ja kirkolliskokous antaisivat siunauksensa kansankirkollisessa hengessä.

Chantal Mouffe saattaisi ilahtua ministerinäkin toimineen Suvi-Anne Siimeksen kolumnista Helsingin Sanomissa (21.8.2018), jossa hän – tietoisesti tai tietämättään – kansantajuisti agonistisen demokratiamallin radikaalin ydinajatuksen näin: ”Uuden oppiminen on tässä iässä (...) myös sen oivaltamista, että oikeassa oleminen on vain harvoin tärkeää ja olennaista. Poliitikkojen pitää toki lopuksi sanoa viimeinen sana lainsäädännöstä. Ja päättää se, kenen puolelle pykälät asetetaan. Meille muille riittäisi pelkkä asioiden ennakkoluuloton tutkiskelu ja omasta kannastamme poikkeavien näkökulmien aktiivinen ja myötäelävä kuuntelu. Ja se, että uskaltaisimme jäädä tarvittaessa myös erimielisiksi aivan hyvillä mielin ja kaikessa rauhassa. Ja luopua mielipiteiden kirjoa helposti kaventavasta harmonian vaatimuksesta.”

Siinäpä se.

10 LÄHTEET

Kirjallisuus:

- Ajo, Martti: Punainen eskatologia, Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen teologis-aatteellisessa ajattelussa ja kristillis-yhteiskunnallisessa toiminnassa vuoteen 1924 asti. Helsinki: Helsingin Yliopisto 2017.
Kirkkohistorian väitöstutkimus. Saatavilla
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/208501/punainen.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 3.10.2021.
- Arendt, Hannah: Vita Activa – Ihmisenä olemisen ehdot; Vastapaino, 2017.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann: Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen; Gaudeamus, 1994.
- Freud, Sigmund: Civilization and its Discontents (engl. James Strachey) 1930.
- Freud, Sigmund: Group Psychology and the Analysis of the Ego; teoksessa The International Psycho-Analytical Library No. 6, 1922. (engl. James Strachey) 1922.
- Hovi, Tuija: Jäsenyys uskonnollisessa yhteisössä. Teoksessa Ketola, Kimmo & Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.): Uskontososiologia; Eetos-julkaisuja 20, 2018, 207–220.
- Jokisipilä, Markku: Hitlerin kopla, 20 Natsi-Saksan johtajaa; WSOY, 2017.
- Juntunen, Anna: Äänestämällä aikuiseksi. Seurakuntavaalit 2010 ja nuorille äänestäjille suunnattu vaalimainonta. Helsinki: Helsingin yliopisto 2012.
Kirkkososiologian maisterintutkielma. Saatavilla
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38200/aanestam.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, luettu 4.10.2021.
- Kaarlenkaski, Taija: Kilpikirjoitusten fiktionaalisten piirteiden tulkintaa. Teoksessa Pöysä, Jyrki, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.): Vaeltavat metodit; Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2010, 361–381.
- Kaikkialta kaikkialle – kirkon missio nyt. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 67, 2018.
- Kares, Olavi: Palava kynttilä; WSOY, 1936.
- Keegan, John: Sodankäynnin historia; Ajatus Kirjat, 2010.
- Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 134, ”Uskonto arjessa ja juhlassa”, 2020.
- Kuhn, Thomas S.: The Structure of Scientific Revolutions, Second Edition, Enlarged; The University of Chicago Press, 1970 (1962).

- Laclau, Ernesto & Chantal Mouffe: *Hegemony and Socialist Strategy*; Verso, 2014 (1985).
- Lindh, Johanna: Yksilöllistä kristillistä yhteisöllisyyttä. Teoksessa Hytönen, Maarit, Kimmo Ketola, Veli-Matti Salminen, Jussi Sohlberg & Leena Sorsa: *Erilaisista yhteisöistä elävä kirkko*; Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 124, 2016, 60-77.
- Mouffe, Chantal: *Agonistics - Thinking the World Politically*; Verso, 2013.
- Mouffe, Chantal: *The Democratic Paradox*; Verso, 2009 (2000).
- Mouffe, Chantal: *For a Left Populism*; Verso, 2018.
- Mouffe, Chantal: *On the Political - Thinking in Action*; Routledge, 2005.
- Mouffe, Chantal: *The Return of the Political*; Verso, 2020 (1993).
- Palonen, Kari: *Parlamentarismi retorisena politiikkana*; Vastapaino, 2012.
- Peltola, Matti: *Martti Rautanen - Mies ja kaksi isänmaata*; Kirjapaja, 1996.
- Petman, Jarna: Chantal Mouffe: Samanmielisten oikeutta erimielisessä maailmassa. Teoksessa Kotkas, Toomas & Susanna Lindroos-Hovinheimo (toim.): *Yhteiskuntateorioiden oikeutus*; Tutkijaliitto, 2010, 291-326.
- Pöysä, Jyrki: Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa Pöysä, Jyrki, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo (toim.): *Vaeltavat metodit*; Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2010, 331-360.
- Raamattu. Saatavilla <https://evl.fi/tutki-uskoa/kirjat/raamattu>.
- Raento, Pauliina (toim.): *Yhdessä erikseen. Kansalliset konfliktit Länsi-Euroopassa*; Gaudeamus, 1993.
- Rancière, Jacques: *Erimielisyys, politiikka ja filosofia*; Tutkijaliitto, 2009.
- Rosendahl, Mauno: *Suomen Herännäisyyden historia XIX:llä vuosisadalla. Ensimmäinen osa*; Kustannusosakeyhtiö Herättäjä, 1902.
- Salomäki, Hanna: Herätysliikkeet, kirkko ja yhteiskunta. Teoksessa Ketola, Kimmo & Tuomas Martikainen & Teemu Taira (toim.): *Uskontososologia*; Eetos-julkaisuja 20, 2018, 221-234.
- Schmitt, Carl: *Poliittisen käsite*; Tutkijaliitto, 2015 (1932).
- Wikström, Henrik: *Mitä Jeesus tekisi? Kirkko ja 2000-luvun kapina*; Gummerus, 2019.

Verkkojulkaisut:

- Erilaistuva kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012-2015: Katsaus kirkon työhön. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 47, 2016. Saatavilla https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus_I+osa_Erilaistuva+kirkko_47.pdf/0e0e91e3-2a99-16dc-1bcc-dc1b15887439, luettu 13.9.2021.
- Karttunen, Tomi (2020): Mitä on luterilaisuus? Kirkko, teologia ja yhteiskunta. Kirkon tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 62. Saatavilla https://evl.fi/documents/1327140/45386794/31366554_Mita_on_luterilaisuus_KTKVJ62_20_03_11_B_netti.pdf/b8cfd95c-84ab-01c5-715a-3496b2999b62?t=1584453993047, luettu 2.9.2021.
- Lee, Peter: *Indonesia's Spice Kingdom*. Video. Saatavilla https://www.youtube.com/watch?v=O5P-t_o9M3Y, katsottu 18.11.2021.
- Mouffe, Chantal (2007): *Artistic Activism and Agonistic Spaces*. *Art&Research - A Journal of Ideas, Contexts and Methods*. Volume 1. No 2. 2007. Tieteellinen

artikkeli. Saatavilla <http://www.artandresearch.org.uk/v1n2/mouffe.html>, luettu 21.1.2022.

Sanomalehtilartikkelit:

Auvinen, Ville (2014): Kirkon tehtävä ja kilpaileva toiminta. Pääkirjoitus. Saatavilla www.sti.fi/images/kulmakivi/kulm14-2/kulm14-2.pdf, luettu 18.9.2021.

buzzfeednews.com 14.7.2017: Police Exaggerated The Number Of Officers Injured During The G20 Protests. Kirjoittaja: Marcus Engåt. Saatavilla <https://www./article/marcusengert/fewer-police-officers-were-injured-during-the-g20>, luettu 2.10.2021.

Demokraatti 14.7.2020: Päivi Räsänen: "Valtakunnasyyttäjän tutkintapyynnössä väitteitä lausumistani, joita en ole edes sanonut". Kirjoittaja: Iiro-Matti Nieminen (STT). Saatavilla <https://demokraatti.fi/paivi-rasanen-valtakunnasyyttajan-tutkintapyynnossa-vaitteita-lausumistani-joita-en-ole-edes-sanonut/>, luettu 22.9.2021.

Haikala, Topias (2017): Kukaan ei halua, että omaa maailmankatsomusta revitään. Kolumni. Kirkko ja kaupunki -lehden verkkoversio. Saatavilla https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/toimittajalta-kukaan-ei-halua-etta-omaa-maailmankatsomusta-revitaan?fbclid=IwAR2r00bk8G0ApjXqA-ZaxAwxZe1czkldBarrDU4QvL86pv3_8Qb4xFTi3Y#674e4929, luettu 24.9.2021.

Heinimäki, Jaakko (2021): Ollakseen kristitty ei tarvitse allekirjoittaa koko systeemiä. Pääkirjoitus. Kirkko ja kaupunki -lehden verkkoversio. Saatavilla <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/paakirjoitus-ollakseen-kristitty-ei-tarvitse-allekirjoittaa-koko-systeemia#674e4929>, luettu 16.9.2021.

Helsingin Sanomat 9.7.2017: Hampurin mielenosoituksissa mukana myös vasemmistonuorten ja vihreiden jäseniä – Li Andersson ja Touko Aalto tuomitsevat väkivaltaisuuDET. Kirjoittaja: Niko Vartiainen. Saatavilla <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000005284977.html>, luettu 2.10.2021.

Huovinen, Eero (2019): Kansankirkossamme tulee olla tilaa kaikenlaisille kansoille. Blogiteksti. Kotimaa-lehden verkkoversio. Saatavilla <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/eero-huovinen-kansankirkossamme-tulee-olla-tilaa-kaikenlaisille-kansoille/>, luettu 29.9.2021.

Kakkuri, Teemu (2018): Minun kirkkoni – käykää äänestämässä. Blogiteksti. Kotimaa-lehden verkkoversio. Saatavilla <https://www.kotimaa.fi/blogit/minun-kirkkoni-kaykaa-aanestamassa/>, luettu 2.10.2021.

Kirkko ja kaupunki 25.9.2019: Kirkko on työntänyt Jumalan sivuun, väittää Agricolaliikkeen pappi Henrik Wikström. Kirjoittaja: Kaisa Halonen. Saatavilla <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kirkko-on-tyontanyt-jumalan-sivuun-vaittaa-agricolaliikkeen-pappi-henrik-wikstrom#cdd59f30>, luettu 26.9.2019.

Kirkko ja kaupunki 13.10.2021: Kuinka kirkko voisi olla merkityksellinen myös milleniaalille? – Laura Leipakka ja Heikki Lehti toivovat, että kirkossa olisi enemmän tilaa epäroinnille ja epäuskolle. Kirjoittaja: Hanna Antila. Saatavilla <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/kuinka-kirkko-voisi-olla-merkityksellinen-myos-milleniaalille-laura-leipakka-ja-heikki-lehti-toivovat-etta-kirkossa-oli-enemman-tilaa-eparoinnille-ja-epauskalle?>, luettu 2.11.2021.

- Kirkko ja kaupunki 12.1.2016: Raamatuntutkija Heikki Räisänen viimeinen haastattelu. Kirjoittaja: Piia Klemi. Saatavilla <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/raamatuntutkija-heikki-raisänen-viimeinen-haastattelu#674e4929>, luettu 11.11.2021.
- Kotimaa24.fi 7.2.2013: Heikki Räisänen purki vuoden 1971 "pommin". Kirjoittaja: Johannes Ijäs. Saatavilla <https://www.kotimaa24.fi/artikkeli/heikki-raisanen-purki-vuoden-1971-pommin/>, luettu 18.9.2021.
- Kotimaa.fi 20.9.2021: Kansankirkon jälkeen koittaa erilaisten messuyhteisöjen aika. Blogiteksti. Kirjoittaja: Miikka Ruokanen. Saatavilla <https://www.kotimaa.fi/blogit/miikka-ruokanen-kansankirkon-jalkeen-koittaa-erilaisten-messuyhteisöjen-aika/>, luettu 21.9.2021.
- Kotimaa.fi 6.8.2021: Uskonpuhdistuksen muistopäivä muutetaan reformaation päiväksi – Katso muita kirkolliskokouksen päätöksiä. Saatavilla www.kotimaa.fi/artikkeli/uskonpuhdistuksen-muistopäivä-muutetaan-reformaation-päiväksi-katso-muita-kirkolliskokouksen-päätöksiä/, luettu 15.9.2021.
- Kotimaa.fi 29.4.2021: Kansanedustaja Päivi Räsänen saa syytteen kolmesta kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Kirjoittaja: Meri Toivonen. Saatavilla <https://www.kotimaa.fi/artikkeli/kansanedustaja-päivi-raisanen-saa-syytteen-kolmesta-kiihottamisesta-kansanryhmää-vastaan/>, luettu 18.9.2021.
- Siimes Suvi-Anne (2018): Uuden oppiminen tarkoittaa myös omien asenteiden ja ajatusmallien aktiivista ja sitkeää koulumista. Mielenpideteksti. Helsingin Sanomat. Saatavilla <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005797547.html>, luettu 12.9.2018.
- Siirilä, Jouko (2012): Kritiikin kritiikkiä. Pääkirjoitus. Sanansaattaja, Sley-Media.fi, luettu 2.8.2012.
- Suomen Kuvalehti 28.9.2021: Heikki Räisänen: Mitä tapahtuu, kun kuolet? Kirjoittaja: Martti Mäkisalo. Saatavilla <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/heikki-raisanen-mitä-tapahtuu-kun-kuolet/>, luettu 29.9.2021.
- Syreeni, Kari: Mitä historiallis-kriittisen raamatuntutkimuksen jälkeen? Blogiteksti. Saatavilla <https://blogs.helsinki.fi/eksegetiikanmenetelmat/tutkimuksen-lahtokohtia/hermeneutiikka/mita-historiallis-kriittisen-raamatuntutkimuksen-jalkeen/>, luettu 2.11.2021.
- Theguardian.com 8.5.2021: Keir Starmer concedes Labour has lost the trust of working people. Kirjoittajat: Heather Stewart and Peter Walker. Saatavilla <https://www.theguardian.com/politics/2021/may/07/keir-starmer-labour-spent-too-long-talking-ourselves/>, luettu 7.9.2021.
- Theguardian.com 8.5.2021: Labour's Khalid Mahmood says party has become 'London-centric'. Kirjoittaja: Jessica Murray. Saatavilla <https://www.theguardian.com/politics/2021/may/08/labours-khalid-mahmood-says-party-has-become-london-centric>, luettu 27.9.2021.
- Tiedonantaja.fi 9.6.2017: Työväenpuolue ennätystulokseen brittien parlamenttivaaleissa. Saatavilla <https://www.tiedonantaja.fi/artikkelit/tyo-vaenpuolue-enn-tystulokseen-brittien-parlamenttivaaleissa>, luettu 27.9.2021.
- Yle.fi 23.10.2021: Italiassa kaksi kolmesta gynekologista kieltäytyy tekemästä abortteja ja määrä kasvaa – "Pian ei ole enää ketään, joka niitä tekisi".

Kirjoittaja: Jenna Vehviläinen. Saatavilla <https://yle.fi/uutiset/3-12154801>,
luettu 24.10.2021.

Internetsivustot:

<https://apowiki.fi/wiki/Sanainspiraatio-oppi>
<https://www.arkkihiippakunta.fi/uploads/2018/06/7ef6423f-kirkonvirkamiesoikeudellisetsaannokset2013-laajav2matleena.pdf>
<https://cicainternational.org/ssv-the-seville-statement-on-violence/>
https://www.ekumenia.fi/ekumenian_tietopankki/ekumeenisen_toiminnan_lahto_kohdat/reformaatio_ja_kirkko-kasitteen_muutos/
<https://fi.wikipedia.org/wiki/Seurakuntavaalit>
https://en.wikipedia.org/wiki/Bhinneka_Tunggal_Ika
<https://www.epressi.com/tiedotteet/laki/tyoaika-tulee-hengelliseen-tyohon.html>
<https://evl.fi/maailmalla/lahetys>
<https://evl.fi/uutishuone/pinnalla-nyt/naiset-pappeina-30-vuotta>
<https://evl.fi/plus/seurakuntaelama/kasvatus/mita-kasvatus-on-/sukupuoli-ja-seksuaalisuus>
www.evl.fi/sanasto
<https://evl.fi/plus/yhteiskunta-ja-kirkko/sosiaalietiikka/kirkon-tasa-arvopalkinto>
<https://evl.fi/tutki-uskoa/kirjat/uskontunnustukset>
<https://fi.wikipedia.org/wiki/Her%C3%A4tysliike>
https://fi.wikipedia.org/wiki/Kirkosta_eroaminen_Suomessa
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19931055>
http://www.jsn.fi/ohjeet_kautta_aikain/journalistin-ohjeet-2005/
<https://kansalaisyhteiskunta.fi/tietopankki/suomalainen-kansalaisyhteiskunta/>
<https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=130>
<https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=181>
<https://www.kirkontilastot.fi/viz?id=185>
https://www.kotus.fi/ohjeet/suomen_kielen_lautakunnan_suosituksia/suosituksset/evangelisluterilainen_vai_evangelis-luterilainen.
<https://www.kansalaisyhteiskunta.fi/kansalaisyhteiskunta>
<https://www.lsry.fi/tietoa/liikkeen-synty/>
<https://fi.wikipedia.org/wiki/Rukoilevaisuus>
<https://selko.evl.fi/usko-ja-elama/kymmenen-kaskya/>
https://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/2013/vaerak_2013_2014-03-21_tau_002_fi.html
<https://tulkaakaikki.net/ohjelma/>
<https://uskotoivorakkaus.fi/teemat/saints-and-sinners/dietrich-bonhoeffer-vastuullisuus/>
https://www.youtube.com/watch?v=O5P-t_o9M3Y ("Indonesia's Spice Kingdom" by Peter Lee)

